

BIBLIANA

revue o umení pre deti a mládež

XXIX. ročník
Cena / 0,70 €

2022 / 2

obsah

Peter Naščák

VŽDY INÁ, VŽDY NAŠA

(K životnému jubileu Viery Bombovej) / 1

O KLÁRE JARUNKOVEJ A JABLKU, KTORÉ
NEPADLO ĎALEKO OD STROMU

(Rozhovor **Ondreja Sliackeho** s maliarkou,
ilustrátorkou a karikatúristkou Danou
Zacharovou) / 8

Juraj Šebesta

SLÁVNOSTNÝ DEŇ NA ČERVENEJ SKALE / 19

Umberto Eco

MILÝ VNÚČIK, UČ SA VECI NASPAMÄŤ / 20

Eva Pršová

MILÉ DETI, BUĎTE DOBRÉ, PÁN BOH VÁM
DAL NEBO MODRÉ

(Kniha, ktorá stála na počiatku nemeckej
literatúry pre deti) / 25

POSOLSTVO K MEDZINÁRODNÉMU DŇU
DETSKEJ KNIHY 2022 / 30

Zuzana Stanislavová

RÁD VSTUPUJEM ZNOVA A ZNOVA
DO TEJ ISTEJ RIEKY AKO TÁ ŽABA,
KTORÁ VODU ČISTÍ

(Za Júliusom Balcom, „odklínačom“ príbehov) / 32

OPÄŤ ČÍTAM S RADOSŤOU DIEŤAŤA

(Rozhovor **Evy Pršovej** s jubilujúcou profesorkou
Brigitou Šimonovou) / 36

Ondrej Sliacky

GEMERSKÉ DIAMANTY

(K 160. výročiu založenia Prvého slovenského
gymnázia vo Veľkej Revúcej) / 48

Ondrej Sliacky

MNOGA LJETA, PÁN PROFESOR / 59

RECENZIE / 60

Marta Žilková: Miroslav Dobiáš, Adam

a tajomstvo orloja; **Veronika Čigarská:** Alexandra
Salmela, Fantazmagorický kamarát; **Veronika
Čigarská:** Svatava Urbanová, Konfigurace –
Figury a figurace II; **Svatava Urbanová:** Daniela
Fischerová, Vúdúlínek

Gabriela Mikulčíková

#slovo#jazyk#kniha

(Výstava detských kníh a časopisov
národnostných menšín) / 70

VÝSTAVY V BIBIANE / 72

tiráž

Šéfredaktor ONDREJ SLIACKY

Jazyková redaktorka Gabriela Mikulčíková

Orgán Slovenskej sekcie IBBY v BIBIANE

Vychádza štyrikrát do roka

Zriaďovateľom BIBIANY je Ministerstvo kultúry SR

Vedecká rada časopisu:

Predseda: Mgr. Dávid Dziak, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Prešov

doc. Mgr. Markéta Andričíková, PhD., Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Košice

Mgr. art. Lenka Dzadiková, ArtD., Divadelný ústav, Bratislava

doc. PaedDr. Bibiána Hlebová, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Prešov

prof. Dr. Jarmila Hodoličová, Nový Sad, Srbsko

Mgr. Peter Naščák, PhD., Veľký Lapáš

Mgr. Eva Pršová, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica

doc. PhDr. Milena Subrtová, Ph.D., Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

prof. PhDr. Svatava Urbanová, CSc., Ostravská univerzita, Ostrava, Česká republika

prof. PaedDr. Eva Vitězová, PhD., Trnavská univerzita v Trnave, Trnava

Mgr. et Mgr. Juraj Zembera, PhD., Stredoslovenské múzeum, Banská Bystrica

prof. PhDr. Marta Žilková, PhD., Nitra

Tajomníčka: Mgr. Eva Ciferská, BIBIANA

Vedecké štúdie časopisu sú recenzované.

Adresa redakcie: BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti, Panská 41, 815 39 Bratislava

tel. 02/54 41 84 88 IČO: 00 682 357

Obálka a typografická úprava: Finist

Tlač Commercium, spol. s r. o., Bratislava

Rozširuje a objednávky prijíma distribučná firma ARES, s. r. o., Elektrárenská 12091, 831 04 Bratislava

Bezplatná linka 0800 14 19 11

Podávanie novinových zásielok povolené Riaditeľstvom pošt č. J-243/94-P zo dňa 21. 1. 1994

MK SR EV 2974/09

Číslo vyšlo v júni 2022

Autorkou ilustrácií v revue 2/2022 je Viera Bombová

ISSN 1335-7263

K životnému jubileu Viery Bombovej

PETER NAŠČÁK

Vždy iná, vždy naša

V médiách sa bežne stáva, že o jednom umelcovi sa píše často a o inom sa (od istého času) nepíše skoro vôbec. Platí to vo všetkých oblastiach umenia. Hodnotový prínos umelca totiž nie vždy musí byť smerodajným impulzom pre záujem publicistu. Niekedy je to pani Štastena, druhýkrát slečna Náhoda, tretíkrát správne kontakty a inokedy pomôžu široké lakte. Občas však nepomôže ani jedno. To isté možno povedať aj o finančných úspechoch umelcov.

Vždy to tak bolo

Pre ilustráciu si spomeňme na dvoch priekopníkov európskej barokovej maľby celosvetového významu – P. P. Rubensa a Rembrandta H. van Rijna, ktorých tvorba a životy sa časovo prelínali. Hoci obaja zažili časy veľkej slávy, len jeden z nich sa v jej žiare hrial až do konca svojich dní. Flámsky výtvarný velikán Rubens sa tešil priazni šľachty, dokonca kráľovského dvora, nielen ako talentovaný maliar, ale aj ako úspešný diplomat. To mu, pochopiteľne, ľahšie otváralo dvere

k mnohým kľúčovým vysoko honorovaným zákazkám a sláve. Rembrandt, rovnako ako Rubens, pochádzal z jednoduchých pomerov a tiež sa mu vďaka obetavosti rodičov, veľkému talentu a usilovnosti podarilo vypracovať na portrétistu uznávaného v najvyšších kruhoch holandskej spoločnosti. Následkom viacerých nepriaznivých okolností (skorá smrť detí a manželky Saskie, veľké dlhy i spor s cirkvou) však prišiel na sklonku života o väčšinu majetku vrátane obrazov a zomrel v chudobnej tichosti. Čitateľ si určite spomína aj na životné peripetie chového, celý život chudobného Vincenta van Gogha, tak ako na kontrastne úspešného a bohatého Pabla Picassa. Takto by sme mohli porovnávať mnoho zarážajúco rozdielnych osudov velikánov svetového umenia.

K úvodnej úvahe ma nasmerovala poznámka šéfredaktora revue Bibiana a následný rýchly prieskum mediálneho priestoru so zadaným predmetom vyhľadávania: Viera Bombová. Práve ona sa totiž v týchto dňoch dožíva krásneho jubilea, ktoré možno brať ako impulz k povinnosti vzdať česť slovenskej výtvarníčke svetového formátu

Viera Bombová

aspoň formou tohto článku. Súčasne by mohlo ísť o pokus aspoň čiastočne splatiť dlh slovenských médií v oblasti

kultúry, ktorým sa podarilo v téme Viera Bombová vytvoriť neuveriteľné dva-
dsaťročné publikačné vzduchoprázd-

no! Poslednú stopu, verte či neverte, nachádzam v roku 2002, keď jej pri príležitosti sedemdesiatych narodenín venoval úvodný článok prvého čísla Bibiany jej obdivovateľ Ondrej Sliacky a v krátkosti si na ňu spomenul aj portál Sme Kultúra 24. októbra toho istého roku – tentokrát v súvislosti s prvou súbornou výstavou akademickej maliarky v Šarišskej galérii v Prešove. Tu stopa hasne napriek skutočnosti, že meno Viera Bombová nám v podvedomí stále rezonuje ako značka moderného slovenského výtvarníctva a obzvlášť ilustračnej tvorby.

Pripomeňme si preto zopár životopisných faktov. Ilustrátorka, grafička a maliarka sa narodila v Buclovanoch pri Bardejove v medzivojnových tridsiatych rokoch (1932) v rodine učiteľa kreslenia. Už v útlom detstve, ktoré by malo byť príznačné radosťou v kruhu milujúcej rodiny, zažíva malá Viera tú najhoršiu tragédiu. Ako sedemročnej jej zomiera otec a krátko na to aj matka. Sirota spolu so sestrou je odrazu nútená prebývať sa svetom takmer sama a dokázať vlastnú životaschopnosť. Chytá sa preto ceruzky a kníh. Usilovnosťou a talentom sa jej podarí absolvovať gymnázium v Bardejove, aby prišla študijná cesta za umením v podobe neodmysliteľnej VŠVU v Bratislave. V rokoch 1950 až 1956 študuje u vynikajúcich výtvarníkov (Ladislav Čemický, Peter Matejka, Dezider Milly, Vincent Hložník), ktorých užitočné rady, ale i výtvarný pohľad neskôr sama zužitkuje.

Viera Bombová sa dominantne venovala ilustračnej tvorbe, hoci volná maľba a grafika mala u nej tiež zastúpenie. Čitateľskej verejnosti sa predstavuje už po štúdiách koncom päťdesia-

tych rokov. Nezabudnuteľnými sa stali najmä jej citlivé obrázky Ivka Hancika v kultovej sociálnej próze Jána Bodeneka *Ivkova biela mať*. Už tu sa ukázalo, že sociálna téma autorke výtvarne vyhovovala, čo neskôr ocenila aj porota a udelila jej za knihu Cenu Fraňa Kráľa v roku 1965. Po nej sa spustila aktívna séria významných ocenení, pribúdajúcich počas celého desaťročia. Išlo prakticky o všetky pocty, ktorých sa vtedajším umelcom mohlo dostať. Okrem Ceny Cypriána Majerníka (1967) a vydavateľských cien nemožno obísť najmä Zlaté jablko BIB '67 za ilustrácie ku knihe *Obrova stupaj* a Zlaté jablko BIB '69 za ilustrácie ku knihe *Janko Gondášik a zlatá pani*. Za tú istú knihu prišla aj Zlatá medaila na medzinárodnej výstave kníh v Moskve a v roku 1971 Strieborná medaila IBA v Lipsku za knihu *Povešť o krásnej Ašme* – všetko ceny medzinárodného významu! Autorka postupne ilustrovala diela klasikov slovenskej literatúry, akými boli napr. Czambel, Podjavorinská, Bodenek, Hronský, či povojnoví autori Jašík a Ťažký, ale i knižky svetových klasikov a folklórne žánre. Nezabudnime na učebnice literárnej výchovy. Viera Bombová bola ilustrátorsky aktívna až do konca 80. rokov 20. storočia.

V priebehu autorkinej tvorby sa postupne kryštalizovali jej umelecké polohy, rukopis, špecifický pohľad na zobrazovanú realitu. Hoci výber žánrového (literárneho) portfólia pre ilustrátora je nepochybne v rukách vydavateľa, časom sa ukáže, ktoré literárne útvary mu najviac sadnú. Ani v prípade Viery Bombej to nebolo inak. Autorkin cit pre emotívne zobrazovanie ťažkých osudov človeka sa

prejavil už v úvode tvorby a pretrval počas celého produktívneho obdobia. Samozrejme, nie náhodou. Tragické životné peripetie ilustrátorky sa podpisujú na umeleckom výraze a posolstve, ktorým symbolicky prejavuje spolupatričnosť s každým trpiacim človekom. Okrem čiernobielych ilustrácií prózy *Ivkova biela mať* môžeme vidieť pôsobivé uchopenie Šolochovovho *Osudu človeka* (1982), Rollandovej protivojnovnej prózy *Peter a Lucia* (1966), či Jilemnického románu *Pole neorané* (1961). K sociálnej dezilúzii príbehov si pomáha tmavým (ponurým) pozadím, v ktorom nenápadne umiestňuje figúry. Tie sú zachytené v postoji, ktorý má silnú výpovednú hodnotu – výsledný dojem dominuje nad epickosťou. Práve tento princíp možno označiť za jeden z kľúčových v tvorbe Viery Bombovej. K pomenovanému zobrazovaciemu postupu možno zaradiť aj autorkine ilustrácie k sci-fi románu H. G. Wellsa *Neviditeľný* (1988), ktorého príbeh mal v istom zmysle podobné črty ako spomenuté sociálne prózy.

Využíva rôzne výtvarné metódy (kresba a maľba tušom, grafické techniky) – v tomto zmysle je vytrvalý experimentátor. Nedá sa totiž zaškatuľkovať ako autorka jednej či dvoch techník, ako to u niektorých ilustrátorov býva v určitom období.

Odlíšny hoci nemenej novátorský prístup volí ilustrátorka v knižkách folklórneho typu našej proveniencie i v rozprávkach inonárodných kultúr (maorijské, filipínske...). K čiernej sa pridružujú tóny celej farebnej škály buď ako jemný doplnok čiernobielej kompozície (jedna farba), alebo ako plnofarebné celostranové obrazy pre-

vedené rozmanitými (zväčša grafickými) technikami. Viera Bombová je známa používaním tak klasickej suchej ihly a akvatinty, ako aj nezvyčajných techník v podobe modrotlačce, batiky, frotáže. Veľmi často vyrýva ornamente a šrafuje do masného pastelu. Dominuje však kombinovaná technika, ktorá každému umelcovi otvára nekonečné možnosti výtvarnej reči. Azda práve v tejto súvislosti sa nám odhaľuje jedna z najdôležitejších črt jubilujúcej výtvarníčky. Viera Bombová celý tvorivý život hľadá spôsoby umeleckého vyjadrenia. Neuspokojila sa s pár technikami, ktoré by jej rokmi praxe pracovný postup urýchlivali. V ilustračnej i voľnej tvorbe prechádzala z jednej techniky na druhú. Raz brala pero, raz štetec, inokedy rydlo, či ihlu. Výsledok vidíme v plejáde najrozmanitejších výtvarných foriem s vysokým technickým nasadením.

Nie je to však jediné, čím bola Viera Bombová jedinečná a svetová. V celom panoptiku Bombovej umeleckého dedičstva vidíme inklinovanie k abstrakcionizmu. A neplatí to iba o voľnej maliarskej a grafickej tvorbe. V ilustráciách ponecháva recipientovi len minimum epickej informácie. Vždy ju zásadne štylizuje až deformuje rôznymi výtvarnými postupmi. Platí to obzvlášť v žánroch folklórneho typu. V kontúrach síce vidíme slovenské ženy v krojoch (*Janko Gondášik a zlatá pani*) či domorodé ostrovanky, ale sú už lemované geometrizmom a ornamentálne vyplnené. Figurálna kompozícia sa tak posúva do abstraktného expresionizmu, či geometrizmu, alebo precízneho ornamentalizmu, ako to vidíme v slávnych maorijských rozprávkach s názvom *Obrova stupaj* (1965) alebo

*Ján Bodenek:
Ivkova biela mať, 1973*

Pavel Dobšínský: Popelvár, 1971

v knihe filipínskych rozprávok *Čarodejný strom* (1975). Niektoré obrazy pôsobia skôr ako voľná grafika, než ilustrácie knižky pre deti. Autorka sa totiž usiluje vtiahnuť detského čitateľa do interpretačného procesu s plným nasadením vlastnej (detskej) predstavivosti.

Podobnými interpretačnými sondami by sa dalo pokračovať na ďalších desiatkach strán. Celoživotné dielo Viery Bombovej v podobe daru pre slovenského čitateľa by si to nepochybne zaslužilo. Je svetové po všetkých stránkach! Cieľom tohto príspevku však nie je unúdiť čitateľa teoretickými východiskami, ale predovšetkým zaželať jubilantke Viere Bombovej, aby jej k pevnému zdraviu prispelo najmä vedomie, že v našom vnútri nikdy neprestane byť svetovou výtvarníčkou, za akú ju pasovali ešte členovia medzinárodných porôt v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch!

Magická predstava magického

Jedno zo životných jubileí Viery Bombovej sa stalo pre Ondreja Sliackeho výzvou na definovanie fenoménu Bombovej rozprávkového sveta. Vo svojej eseji Zlatá pani slovenskej rozprávky napísal: „Kým Fullova vízia rozprávky podmienená jasom, slnkom a vtáčim spevom, zaľudnená optimisticky, až humoristicko kontúrovanými ľudskými postavami navodzuje pocit poetického očarenia, rozradostňuje ho, Bombovej evokácia archetypálnej podoby rozprávky ho strháva, až mrazí fetišujúcou atmosférou, atavizmom tých, pre ktorých rozprávka bola prastarým kultovým

spôsobom zmocňovania sa sveta. Jednoznačne povedané, Fulla sprostredkoval rozprávku deťom, uspôsobil ju ich psychickému ustrojeniu, Bombová na spôsob archeológa odkryla jej najstaršiu, najautentickejšiu vrstvu, čím vrátila rozprávku do jej východiskového postavenia.“

ANDREJ ŠVEC, 2003

Veľkolepá farebná kultúra jej ilustrácií bola skutočne bombou a parádnym číslom na reprezentačných výstavách. Svet žasol a oceňoval jej nevidané majstrovstvo.

MIROSLAV CIPÁR, 2002

Vierke Bombovej som veľmi vďačný. Možno nebyť jej kníh, nebol by som tým, čím som dnes, a bolo by mi jednoducho ľúto, že by som nepoznal jedno veľké dejstvo krásnej knihy, ktoré prichádzalo práve z jej rúk.

DUŠAN KÁLLAY, 2002

Viera Bombová, jedna z Dám slovenskej grafiky a ilustrácie jubiluje. A čo je hádam ešte radostnejšie – vystavuje. A ja, ja som dojatý, že odmlčaný chorál Bombovej diela zaznieva znova a hlasno v charakteristickej a neopakovateľnej kráse, ktorá sa snúbi s úctou k remeslu, umeniu, k človeku a jeho údely.

KAROL ONDREIČKA, 2002

Jazyk jej jeho sugestívneho výrazu hovorí ovšem najpresvedčivěji práve k tým, kdo jsou citově ladění tak jako ona sama. A tak jako o poezii slova, platí i o poezii výtvarného výrazu, že se neodhaluje náraz, že si uchováva nejhlubší citové hodnoty pro nová další setkání.

FRANTIŠEK HOLEŠOVSKÝ, 1976 ■

O Kláre Jarunkovej a jablku, ktoré nepadlo ďaleko od stromu

ONDREJ SLIACKY

*Rozhovor s akademickou maliarkou, ilustrátorkou a prvou dámou slovenskej karikatúry **Danou Zacharovou**, dcérou slovenskej, európskej a svetovej spisovateľky pre deti a mládež Kláry Jarunkovej*

Na maturitnej skúške zo slovenského jazyka a literatúry sa jej podarilo niečo neuveriteľné. Z päťdesiatich otázok zo slovenčiny si vytiahla – Život a dielo Kláry Jarunkovej. „Pamätám si ako členovia komisie stuhli,“ spomína si po rokoch pani Dana Zacharová, „chvíľu debatovali o tom či áno alebo nie, ale všetko bolo podľa pravidiel, tak povedali áno a zmaturovala som.“ Je to historka, akú by nevymyslel ani Mišo Juran s Miroslavom Fazulkom z Hrdinského zápisníka. A to je už čo povedať. „Vlastne, čo na ňu povedala vaša mama?“ začínam rozhovor s pani Danou Zacharovou, ktorým si Bibiana chce pripomenúť sto rokov od narodenia spoluzakladateľky modernej slovenskej prózy pre deti a mládež. „Uverila náhode alebo zatlieskala vášmu výmyselníckemu talentu?“ V každom

prípade táto historka rozhodla o tom, že Bibiana si vašu mamu chce pripomenúť trochu netradične – rozhovorom s vami, jej dcérou. Odborných vyjadrení je totiž dosť, aj keď zas nie až toľko, koľko by si taká autorka akou bola, či lepšie, akou je Klára Jarunková, zaslúžila. Myslím teraz na fakt, že mladá generácia literárnovedných adeptov o literárnohistorický výskum nemá priveľký záujem. Ibaže, z jej strany ide o fatálny omyl. Dielo Kláry Jarunkovej nepatrí do literárnej histórie a už vôbec nie je literárnou fosíliou. Je to absolútne dielo súčasné, najmä ak si uvedomíme, že je výpoveďou o nemenných ľudských hodnotách, ktoré boli, sú a budú. Generácia otlkaná zo všetkých strán „čítaním s porozumením“ však asi ešte potrebuje čas, aby Jarunkovej dielu porozumela. Ale, čo už. Príčina nie je

Dana Zacharová

Klára Jarunková: *O vtáčikovi, ktorý vedel tajomstvo*, 1997

v nej. Je v nás, starých kantoroch, školiteľoch, tvorcov výskumných projektov, ktorí nedokážeme svoj obdiv k dielu Kláry Jarunkovej preniesť na mladú vedeckú generáciu. A možno hej. Možno už v tejto chvíli niekto z nej si sadá za počítač, aby svojimi očami prenikol do výnimočného literárneho diela, ktoré požíva úctu čitateľov po celom svete, a vydal o ňom nové generačné svedectvo.

■ Čo by na to, čo som napísal, povedala vaša mama? Dožadovala by sa tohto záujmu, hodila by rukou alebo by – akoby som ju počul – zareagovala: „Pán Sliacky, neotravujte ma takýmito hlúpostami. Nevidíte, že mám rozohranú partičku žolíka?“

Určite by vás takto neokríkla, aj keď aj to by vedela, keby chcela. Asi by povedala: „Ale, veď ja som svoju prácu

urobila, knihy som napísala, teraz nech si idú vlastnými cestami.“ A ja dodávam: veď aj išli, v 39 jazykoch a teraz, v roku 2022, už v 222 vydaniach, o ktorých vieme. Mimochodom, ale s o to väčším obdivom a uznaním za tieto fakty ďakujem pani Eve Cíferovej, ktorá zostavila a roky dopĺňala maminu bibliografiu.

■ Ja, čo si pamätám, v budmericom Dome slovenských spisovateľov vaša mama buď bola v izbe kaštieľa a písala, alebo zbierala v lesnatom parku huby, či hrala v karty. Najčastejšie s Júliusom Nogem, autorom výpovednej monografie *Próza Kláry Jarunkovej* (1979). Venovala sa svojej záľube, myslím na hru v karty, aj doma? A bola to naozaj záľuba? Či vášeň? Ako ju prežívala? Pýtam sa aj preto, že istý náš spisovateľ z predrealistického obdobia, tiež talento-

vaný, Ľudovít Kubáni, ako tridsaťdeväťročný pri hre v karty skončil so švagrovým nožom v srdci. Ó bože, a aký talent mala vaša mama...

Doma sme karty nehrali. A keď, tak občas s Otom a Evou Kořínkovcami. My sme karty hrali pre radosť z rozhovorov a upevňovania priateľstiev. Aj keď na nôž by sa iste boli našli nejakí kandidáti. Tí však pri našom stole nehrali. Mimochodom, ja som bola dlho kartársky učeň a náramne som si to užívala.

■ V čase, keď sa v 70. a 80. rokoch minulého storočia nejeden slovenský spisovateľ zamúčil normalizačnou múkou, vaša mama v tamojších mlynoch nemlela. Ved' i preto vtedajším mocným šla na nervy. Žiadne poklonkovanie, žiadna účasť na ich zjazdoch, žiadne mávanie červenou zástavkou z prvomájových tribún. Jarunková, ktorej už v tom čase „poklonkovala“ celá demokratická Európa jedným výnimočným ocenením za druhým, ani raz nesklonila hlavu, o chrbte už ani nehovoriac. Povedzte, v čom spočívala

Klára Jarunková: O dievčatku, ktoré šlo hľadať rozprávku, 1984

jej sila, že sa nezmierila s existujúcim schizofrenickým spôsobom života ako väčšina z nás, nepoddala sa mu, ale zostala samou sebou. Odkiaľ brala tú silu?

Lebo mala najväčšiu radosť, keď písala. Lebo vedela o čom, prečo a ako. Bola to sila talentu. To si myslím, ved' som to videla. A ešte príroda. Ľudia a ich príbehy. Ako by ju mohlo lákať nejaké funkcionárske šéfovanie. Ani jej to nehrozilo. Nebola v nijakej strane. Knihy vychádzali na Východe i na Západe, ceny prichádzali ako svetielka a potvrdzovali kvalitu jej práce. Bez podpôr

Klára Jarunková:
Kde bolo, tam bolo, 1980

odtiaľto, bez tunajších tlakov. Raz mi povedala: "Vieš, v tomto šere sa nepíše zle. Môžeš sa sústrediť, nič ťa nevyrušuje." A bola veľmi prajná k mladým autorom. Mala cit pre kvalitu.

■ **Neuvažovala ako ne jeden slovenský či český umelec o emigrácii? Hoci len preto, aby vás, svoju mladú dcéru, ochránila pred ničotou a bezperspektívnosťou doby, v ktorej nám všetkým prichodilo žiť a na konci ktorej žiadne svetielko neblikalo. Mimochodom, túto otázku som položil vo svojom rozhovore *Jediná a jedinečná* (Bibiana, ročník V., 1997, č. 1) aj vašej mame. Ona mi vtedy povedala: „Ja osobne som na možnosť emigrovať nikdy ani len nepomyslela. Nebolo to pre zápečníctvo, ved' cestovala som dosť, trochu som sa vo svete zorientovala; jasne som si uvedomila, že nikde inde ako doma žiť nemôžem. Ako by som inak mohla napísať *Tuláka*, alebo *hociktorú*, ba vlastne každú, zo svojich kníh? *Sirény síce sladko spievali: ostaneš, budeš sa mať lepšie, ibaže kde a ako by som sa mohla mať lepšie bez domova?*”**

Mama o emigrácii neuvažovala. Pár priateľov sme veru vypravovali, a bolo to veľmi smutné, ved' vtedy to bolo ako by navždy. Chvalabohu, dnes sa môže zнову vídať. Aj tí, čo odišli, aj všetci, čo sme boli veľmi pripútaní k domovu.

■ **V čase vášho zrenia, v čase, keď sa mladý človek búri, je „tulákom“ vo svete dospelých, podlieha trblietavým pozlátkam, vaša mama písala jednu knižku za druhou. Vychovávala, lepšie povedané, humanizovala nimi celú jednu generáciu detí a mládeže na**

Dana Zacharová s mamou

celom svete. Mala čas aj na výchovu vlastnej dcéry?

Ved' aj ja som medzi tie deti patrila. Vtedy trvalo dlho, kým napísaná knižka vyšla. Bola som síce prvá, ale predsa len už o dva-tri roky staršia čitateľka, a mohla som už mať aj trochu nadhľadu. A humor nechýbal. Mama bola až jasnozrivo empatická a ja som bola priam závislá na čítaní. Rozumeli sme si.

■ **Ja viem... mali ste i otca. Aký to bol človek?**

On bol taká naša pevnosť. Racionálny stavebný inžinier. Veľké stavby – tu-

nely, priehrady, mosty. Aj on bol veľký. A jemný a citlivý. Aj sa volal Tichomír. Mal originálny zmysel pre humor, na mamu bol hrdý, mal ju rád. Všetci sme sa mali radi. A ako šiel čas, stále viac... Mala som krásne detstvo. Ved' s nami žila aj starká, teta Františka, ktorá vychovala mamu a jej štyroch súrodencov, keď im umrela mamička. Som presvedčená, že bola vlastne anjel. Len sa prezliekol za našu starkú. Aj ona sa zjavovala v maminých knihách. Drobnučká, ale v našom živote velikán. Človek, ktorý nás vždy čakal a otvoril dvere, aj keď sme si zabudli kľúče. Bývali sme na treťom poschodí bez výtahu. Starkú už boleli nohy, ale keď chcela ísť trochu

Klára Jarunková:
O psovi, ktorý mal chlapca, 2013

"na vzduch", otec ju vzal na ruky a zniešol ju za spoločného chichotu na náš činžiakový zelený dvor, aby sa mohli prejsť.

■ A ako si spomínate na svojich starých rodičov z matkinej strany? Vstú-

pili aj oni do vášho detstva? Chodili ste za nimi na Červenú Skalu, do maminho rodiska? A keď sme už pri detstve, dovoľte mi, aby som najprv než mi odpoviete, odcitoval zo spomenutého rozhovoru s vašou mamou odpoveď na otázku, aké bolo jej detstvo:

„*Moje detstvo... nerada o tom hovorím, tak ako som nerada a len celkom výnimočne vpúšťala do svojich kníh najťažšie traumy z raných rokov života. Nemala som ešte ani osem rokov, keď mi umrela mamička. A to nielen mne, aj mojím štyrom, z toho trom odo mňa mladším súrodencom. V jednu januárovú noc prišiel z Podbrezovej otec so svojou sestrou Františkou do veľkej izby na mojej rodnej červenoskalskej pošte a plačúci nám oznámili nešťastnú správu. Deti čušali schúlené pod perinkami, len ja – spomínali starší – som podišla k stolu a spýtala sa ich, zarmútených, čo teraz bude s nami. Myslím, že v tej chvíli sa to, o čom sa zvykne hovoriť ako o bezstarostnom, šťastnom detstve, v mojom živote skončilo. Zakódovalo sa mi doň čosi cudzie, akási neistota, starosť a obava o mladších súrodencov. Niežeby sa nemal kto o nás starať, to nie. Vzorne a verne nás vychovávala otcova sestra Františka. Ale to napätie, ten strach, čo sa usadil v detskej duši, sa nepominuli ani v dospelosti. A čo z toho sa dostalo do mojich kníh? Nuž málo. Málo zo skutočných zážitkov, z toho, čo som naozaj žila. Ale veľa, ak nie všetko z toho, čo som v živote nemala a po čom som nesmierne túžila. To sú tie moje dobré rodiny, láskavé prístavy, nedobytné pevnosti a v nich spoľahliví príbuzní, milujúce matky. Tak akosi to bolo pri tom písaní. A možno aj inak, kto to môže presne vedieť, keď tvorba je proces skrytý, hodne tajomný, do ktorého často ani sám tvorca jasne nevidí.“*

Na Červenú Skalu (to už hovorí pani Dana Zacharová) sme veľmi nechodili. Len na Zlatno, kde býval mamin strýko s rodinou. A na Šumiac na výlet. Aj na Kráľovu hoľu. Starý mlyn na Červe-

nej Skale vyhorel, starká s deťmi išla za školami, mamin otec sa znovu oženil, chatárčil za čas na Trangoške, potom žil v Likieri. A zrazu – prekvapenie: on, osemdesiatnik, napísal svoje pamäti (do starej knihy hostí z Trangošky). Pri jednej návšteve ich mame zveril. A je to parádne čítanie. Teraz vyjde v druhom vydaní. Volá sa Horehronský talizman, napísali Július Chudík a Klára Jarunková. Pozývam k zaujímavému a nevednému čítaniu o celkom inom dospievaní.

■ **A ako vyzerá Červená Skala, mamino rodisko, dnes?**

Klára Jarunková:
Kde bolo, tam bolo, 1980

Červenokalská stará pošta poma-ly chátrala, kým sa ľudia z Horehronia nerozhodli, že rodný dom Kláry Jarunkovej obnovia. A pracujú na tom ver-ne a obetavo. Bude tam malé pošto-vé múzeum a mamina pamätná izba. A pracujú na tom dobrovoľnícky! Väč-šinou bez oficiálnych podpôr. Úrady majú možno iné priority, čo sa stáva, ale ja som dojatá k slzám, že dobro-volníci si zaumienili urobiť takúto vec. K maminej storočnici. Boli teraz ťažké roky, aj sú, možno sa všetko načas do-končiť nepodarí, ale možno aspoň čias-točne áno. 29. apríla škola na Šumiáci vyhodnotí detskú umeleckú súťaž, ako sa deje posledných devätnásť rokov, a potom sa „obzrie“ pošta na Červe-nej Skale, či už bude hotová alebo nie. Ďakujem všetkým, čo na tom pracujú. Za moju mamu, ktorá na svoje Hore-hronie nikdy nezabudla. Až do mojej dospelosti sme doma mali veľký lod-ný kufor, o ktorom vždy hovorila, že ho ešte nevyhodíme, keby sme sa niekedy chceli vrátiť... na Horehron.

■ **Keď v roku 1960 vyšiel Hrdinský zápisník, mali ste trinásť rokov. Keď ste si ho prečítali, čo ste naň povedali mame? Lepšie, čo povedali vaši rodi-čia, keď ste im ukázali svoj prvý, ma-lovaný, „zápisník“? A čo neskôr? Ini-ciatíva ilustrovať mamine knižky vyšla z vás alebo z nej? Oplyvňovala vás pritom, hoci len tak jemnučko – milá-čik, čo keby si tie obláčiky premaľova-la na zeleno, modré ich maľuje každý...**

Vraj som vyrývala do steny pri po-stielke. Čímkoľvek. Tak mi dali ceruzku. *Jedinú* som ilustrovala ešte ako štu-dentka. Bola to iniciatíva vydavateľ-stva Mladé letá. A mama mi do kres-

lenia nehovorila. Keď mala pocit, že som strémovaná alebo neistá, len tak mimochodom mi predviedla, ako nevie kresliť, a fakt nevedela, aby ma pobavi-la a dodala mi istotu.

■ **Boli ste Jarunkovej „jedinou“ milo-vanou dcérou, a to aj vtedy, keď žo-lik bol vo vašich rukách a nie v jej? Je z vás niečo aj v jej slávnej *Jedinej*?**

Otec bol z deviatich detí, mama z piatich, každú chvíľu boli u nás ne-jakí bratranci. Okrem toho náš dvor bol úplne plný detí zhruba rovnakého veku. Doteraz máme "dvorové stre-távky". Prečo by práve zo mňa v *Jedinej* nič nebolo?

■ **A keď už hovoríme o „jedinej“. Pá-čil sa vám život jedináčky alebo ste modlikali o brata, akým bol trebárs Ďuro, či mlčanlivý Jožo z nášho ná-rodného klenotu *Brat mlčanlivého Vlka*?**

Staršieho brata som mať nemohla, to mi bolo veľmi skoro jasné. Ale sama som teda nebola. Akosi mi nič nechý-balo.

■ **Každému otcovi, mne rozhodne, zmrzol úsmev na tvári, keď mu dcéra, a ešte k tomu jedináčik oznámila, že sa beznádejne a, pravda, na celý život zamilovala. Ako na takéto oznámenie zareagovala vaša mama?**

Veľmi som to asi neoznamovala, to zrejme videli hneď. Podľa mňa sa už len starali, aby som aspoň jedla...

■ **Vaša mama bola na vás nepochyb-ne pyšná. Mala byť aj prečo. Zaiste**

Klára Jarunková

Klára Jarunková:
Kde bolo, tam bolo, 1980

musela byť potešená aj vašim záujmom o karikatúru. Pre nezorientovaných pripomeniem, že Klára Jarunková dvadsať rokov pôsobila v redakcii legendárneho satirického časopisu Roháč, pričom satira bola súčasťou i jej tvorivého genómu. Ako ste sa vy stali prvou dámou slovenskej karikatúry?

Prvé karikatúry som vymyslela a nakreslila, keď som mala šesťnásť rokov. Poslala som ich do Roháča, kde sa vyberalo plusovaním a mínusovaním. Mama ich tam videla prvýkrát, aby bolo jasné, ako panicky som sa bála

protekcie. Dve uverejnili... No a jednu mi prevzali poľské Szpilky. Dodnes si ten vtíp pamätám, tak ma to potešilo. A mamu moje vtipy tešili. Neskôr som kreslila aj pod pseudonymom, lebo páni profesori na VŠVU mi to vyčítali a zazlievali. Že to do umenia nepatrí. Možno nepatrí, ale mňa to príliš bavilo, mala som nápady, tak som kreslila. Veď popri inej výtvarnej práci sa to dalo, možno práve preto. Je to skrátka umenie iného druhu.

A robila som ho vlastne celý život. Iba v poslednom čase nie. Všetci sme z toho posledného času riadne dorantani – covid, teraz vojna u susedov, úteky najslabších, najnevinnejších... Zdalo sa mi až nepatričné robiť kreslený humor. Aj tak veľmi nie je kam, satirický časopis roky nemáme. A medzi ľuďmi je priveľa žiaľu. Ale možno je to celkom inak. Možno treba, aby náš svet nezašiel, ako má vyzeráť normálny život, aby si naše srdcia spomenuli, že okrem smútku, hnevu a ťažkostí mali aj viac radosti. Dúfajme, že to tak zase bude. A to nám všetkým prajem.

■ Tu, týmto želaním, by sme vari náš rozhovor mohli ukončiť. Nedá mi však, aby som ešte nespomenul novelu *Tulák*. Je to univerzálne dielo tak pre mladého ako dospelého čitateľa. Úžasné o to viac, že cez dieťa, symbol absolútnej mravnej čistoty, vypovedá o zmysle ľudského života. Respektíve o nevyhnutnosti prežiť ho zmysluplne. Takto nejako o svojej literatúre, o literatúre pre mládež, hovorila vaša mama na Pedagogickej fakulte UK v prvej polovici 90. rokov minulého storočia, keď som ju pozval na stretnutie so študentmi. Bol to neuveriteľný zážitok počúvať ju. Dokon-

ca spomenula si i na svoje učiteľské tri roky strávené na detvianskyh la-zoch Korytárky. „Nečakajte pochvaly, ocenenia,“ povedala na záver do posledného miesta študentmi zaplnenej veľkej posluchárne, „učiteľstvo je rehoľa, ale tá vaša je zo všetkých reholí najvzácnejšia.“ Do ticha, ktoré nastalo, vstal vtedajší dekan fakulty Miroslav Bažány, jeden z najvzácnejších dekanov akých som poznal, a začal tleskať. V búrlivom potlesku, ktorý vzápätí vypukol, sa vaša mama len skromne, detsky usmievala.

Na záver už len toľko; týmto roz-hovorom revue Bibiana si nepripo-

mína len sto rokov od narodenia Kláry Jarunkovej, dodávam, nie za-slúžilej, ako hovorí jej bibliografia, ale našej národnej umelkyne. Pri-pomína si aj blížiace sa významné životné jubileum jej dcéry, akade-mickej maliarky, ilustrátorky, kari-katuristky Dany Zacharovej, ktorá svojím umením obohatila súčasnú slovenskú kultúru a ktoré obdivova-li i návštevníci výtvarných siení v Če-chách, Poľsku, Nemecku, Rakúsku, Belgicku, Francúzsku, Anglicku, Ja-ponsku a Brazílii... A ktorá potvr-dzuje múdrosť slovenských prísloví. Najmä to o jablku, čo nepadá dale-ko od stromu... ■

Slávnostný deň na Červenej Skale

Nepoznám úspešnejšiu slovenskú autorku či autora, než je Klára Jarunková: opakované vydania v USA, Veľkej Británii, Nemecku či Taliansku, preklady do 32 jazykov, národné ceny Nemecka a Talianska, Jediná ako bestseller v USA.

Na Horehroní si to náležite cenia. V piatok 29. apríla svojej slávnej rodáčke odhalili k jej nedožitej storočnici pamätnú tabuľu na budove bývalého Poštového úradu v Červenej Skale, kde prišla na svet. Zároveň tam slávnostne otvorili pamätnú izbu s Jarunkovej knihami, nábytkom a hutnými informačnými tabuľami o jej živote a diele. Zaslúžili sa o to dobrovoľníci zo Spolku pre obnovu dediny Polomka na čele s Františkom Ďurčenkom. Otvorili tu aj malé poštové múzeum, kde si môžete kúpiť kartu so životopisom Jarunkovej, v obálke so známkou, ktorú pri príleži-

tosti storočnice vydala Slovenská pošta podľa návrhu Kataríny Slaninkovej.

Príjemné popoludnie zaliate jarným slnkom obohatili prejavy literárnej vedkyne Timotey Vráblovej a spisovateľa Petra Mišáka, slovo dostal Spolok pre obnovu, a samozrejme, jedna z hlavných postáv, Dana Zacharová, Jarunkovej dcéra a ilustrátorka viacerých jej kníh. Na otvorení sa zúčastnil aj predseda Banskobystrického samosprávneho kraja Ján Lunter a krajskí poslanci. Nechýbala televízia, mohli sme si kúpiť čerstvé vydanie Horehronského talizmanu, spoločných pamätí otca a dcéry – Júliusa Chudíka a Kláry Jarunkovej. Bolo to významné, dôstojné, priateľské aj prajné; akoby sa nad údolím vznášal optimistický duch samotnej autorky, taký typický pre jej knihy.

JURAJ ŠEBESTA ■

Milý vnúčik, uč sa veci naspamäť

UMBERTO ECO

Milý môj vnúčik, nechcel by som, aby tento môj list vyznel ako priveľmi patetický a poučujúci, v duchu De Amicisovho Srdca, a aby z neho na všetky strany trčali rady a poučenia týkajúce sa lásky k blížnemu, k vlasti, k svetu okolo nás a podobné záležitosti. Nevzal by si ho vážne a napokon, v období, kedy by si ho chcel uplatniť aj v praxi (keď Ty budeš dospelý a mňa tu už nebude), hodnotový systém bude natoľko zmenený, že moje odporúčania by pravdepodobne boli neaktuálne.

Chcel by som sa preto obmedziť na jediné odporúčanie, ktoré budeš schopný realizovať aj teraz, keď sa premávaš na svojom iPade, a nedopustím sa veru tej chyby, aby som Ťa od toho odrádzal, nie tak preto, lebo by som vyzeral ako zadubený dedo, ako skôr preto, lebo to robím aj sám. Nanajvýš Ti môžem odporučiť jedno: ak náhodou natrafíš na stovky webstránok s pornografiou, ktoré ukazujú tisícky spôsobov telesného styku medzi dvomi ľudskými bytosťami, usiluj sa ubrániť presvedčeniu, že toto je sex, navyše pomerne monotónny, lebo tu ide len o divadielko nainscenované s cieľom, aby si bol nútený nevychádzať z domu a nepozerať na skutočné dievčatá. Vychádzam z predpokladu, že si hetero-

sexuál, v inakšom prípade si moje odporúčanie prispôsob na svoj prípad: ale pozeraj na baby, v škole alebo tam, kam sa chodievaš hrať, lebo tie skutočné sú oveľa lepšie ako tie v telke a jedného dňa Ti podarujú uspokojenie neporovnateľne väčšie, ako sú tie online. Ver skúsenejšiemu (napokon, keby som pozeral na sex len v kompjútri, Tvoj otec by sa nikdy nenarodil a ktovie, kde by si bol teraz Ty, ba vlastne... by si ani nebol).

No nie o tomto som Ti chcel hovoriť. Chcem Ti povedať o istej chorobe, ktorá zasiahla Tvoju generáciu a dokonca aj generáciu detí väčších ako Ty, ktoré už možno chodia na univerzitu: tou chorobou je strata pamäti.

Iste, je pravda, že ak sa Ti zachce dozvedieť sa, kto bol Karol Veľký alebo kde leží Kuala Lumpur, stačí, aby si stlačil zopár tlačidiel a internet Ti hneď všetko povie. Urob to vždy, keď to potrebuješ, no potom sa vždy usiluj zapamätať si, čo Ti bolo povedané, aby si nebol nútený hľadať to po druhý raz, ak to náhodou znovu budeš súrne potrebovať, povedzme kvôli dajakej školskej úlohe. Ty si presvedčený, alebo teda vieš, že Tvoj počítač Ti to môže povedať v akomkoľvek okamihu, a riziko spočíva v tom, že práve preto strácaš pôži-

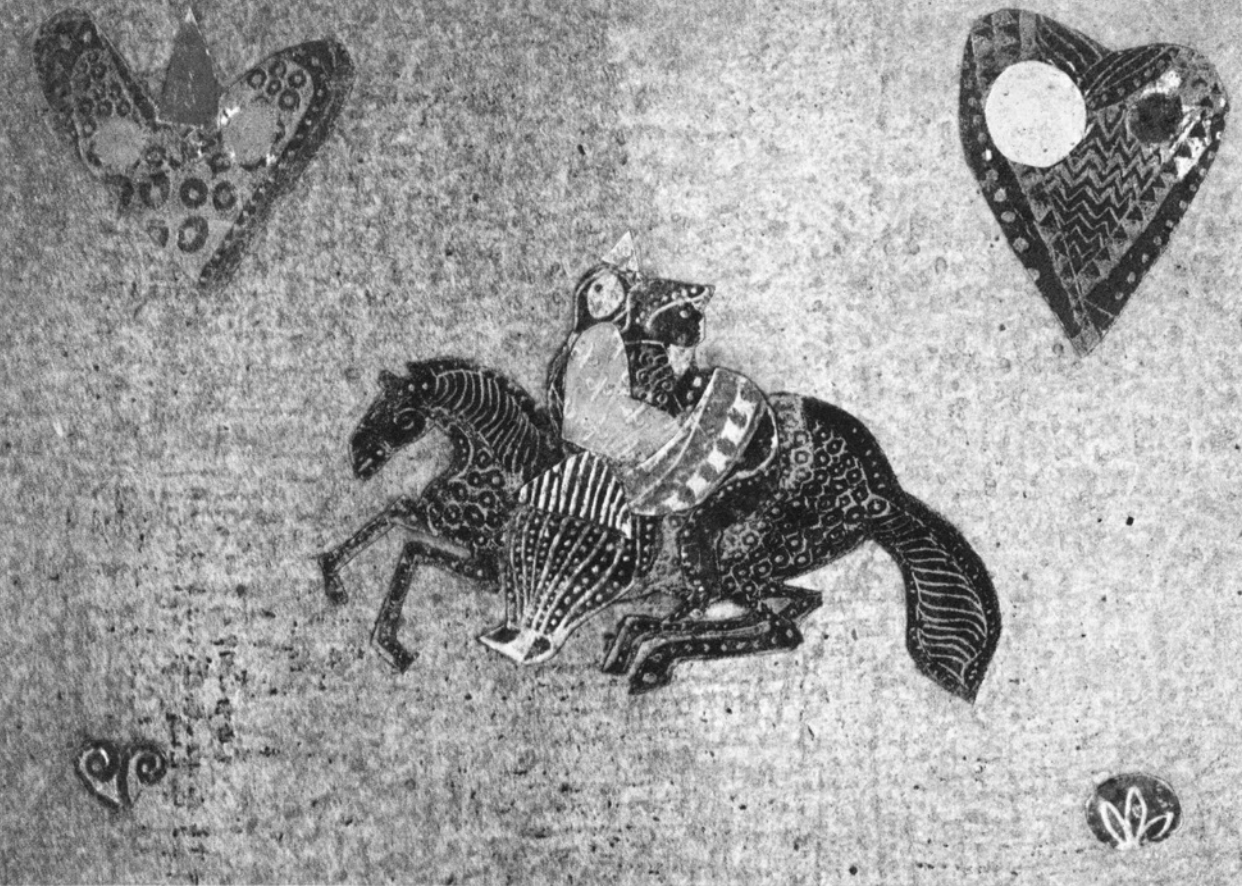
Stretnutie v Bologni: (zľava) Umberto Eco, veľvyslanec SR v Talianskej republike Stanislav Vallo a Ondrej Sliacky.

tok z toho, aby si si to zapamätal, uložil do hlavy. V podstate je to tak trochu to isté, ako keby si sa naučil, že na to, aby si sa dostal z ulice X do ulice Y, jestvujú linky metra alebo autobusy, ktoré Ti umožňujú premiestňovať sa bez väčšej námahy (čo je, pravdaže, veľmi pohodlné a využívaj to vždy, keď sa naozaj ponáhľaš), a tak si myslíš, že už vôbec nemusíš chodiť pešo. Lenže ak dostatočne nechodíš pešo, stane sa z teba „inakšie zručný“, ako sa dnes zvykne označovať ten, kto je nútený pohybovať sa na vozíku. V poriadku, viem, že dosť športuješ, a teda telesného pohybu máš dostatok, ale vráťme sa k Tvoju mozgu.

Pamät je presne taký sval ako svaly na nohách, a ak ho necvičíš, ochabne

a z Teba sa stane (z hľadiska mentálneho) „inakšie zručný“, a teda (povedzme si to na rovinu), hlupák. A navyše, keďže pre všetkých je tu riziko, že keď zostarnú, môžu dostať Alzheimeru, jeden zo spôsobov ako predísť tejto nemilej nehode, je práve ustavičné precvičovanie pamäte.

Takže toto je moja diéta. Každé ráno sa nauč spamäti nejaký verš, krátku básničku, alebo ako sme sa museli učiť my – La Cavallina storna alebo Il sabato del villaggio. A prípadne môžeš súťažiť s kamarátmi, kto si viac a lepšie pamätá. Ak nemáš rád poéziu, uč sa spamäti zostavy futbalových mužstiev, ale pozor, nejde len o to, aby si vedel, kto dnes tvorí mužstvo AS Rím, Ty musíš vedieť aj mená hráčov iných mužstiev a prípadne aj zostavy z mi-

Samuel Czambel: Janko Gondášik a zlatá pani, 1969

nulosti (predstav si, že ja si ešte pamätám mená hráčov Turína z čias, keď ich lietadlo narazilo do Supergy, s celým mužstvom na palube: Bacigalupo, Ballarin, Maroso, atď.). Vyvolávaj medzi kamarátmi a spolužiakmi súťaže v precvičovaní pamäte, napríklad v súvislosti s knihami, ktoré si prečítal (kto bol na palube Hispanioly na výprave na ostrov pokladov? Lord Trelawney, kapitán Smollet, doktor Livesey, Long John Silver, Jim...). Skús zistiť, či si Tvoji kamaráti pamätajú, ako sa volali sluhovia troch mušketierov a D'Artagnana (Grimaud, Bazin, Mousqueton a Planchet)... A ak sa Ti nechce čítať Troch mušketierov (ale netušíš, o čo prichádza!), skús to napríklad s nejakým iným románom, ktorý si si už prečítal.

Vyzerá to ako hra (a vlastne to aj hra je), ale uvidíš, ako sa Ti hlava zaplní postavami, príbehmi, spomienkami každého druhu. Teraz si možno položíš otázku, prečo sa počítačom kedysi vavelo elektronické mozgy: nuž preto, lebo ich vytvorili podľa modelu Tvojho (nášho) mozgu, lenže náš mozog má oveľa viac konexií ako počítač, je to svojím spôsobom počítač, čo si nosíš so sebou a ustavičným precvičovaním silnie a narastajú jeho možnosti, zatiaľ čo s počítačom, čo máš na stole, je to tak, že čím väčší ho používaš, tým je pomalší a po niekoľkých rokoch ho musíš vymeniť. Zato Tvoj mozog môže v dnešných časoch vydržať aj do deväťdesiatich rokov a v deväťdesiatich rokoch (ak si ho budeš ustavične precvi-

čovať) si bude pamätať viac vecí, než si pamätá dnes. A gratis.

A potom je tu pamäť historická, ktorá sa netýka záležitostí Tvojho života alebo vecí, o ktorých si čítal, ale zachytáva všetko to, čo sa udialo skôr, ako si prišiel na svet.

Ak sa dnes vyberieš do kina, musíš tam vojsť v presne stanovenú hodinu, keď sa film začína, a len čo sa začne, niekto Ťa takpovediac vezme za ruku a rozpovie Ti jeho dej. Za mojich čias sa do kina dalo vojsť v akejkoľvek chvíli, chcem povedať, aj uprostred premietania, človek vošiel, keď sa na plátne odohrávali určité veci, a pokúšal sa pochopiť, čo sa stalo predtým (a keď sa potom film spustil znovu, od začiatku, zistil, či to pochopil správne – navyše, ak sa mu film páčil, mohol pokojne zostať a znovu si pozrieť aj to, čo už predtým videl). No a život je čosi ako kino za mojich čias. My vstupujeme do života, keď sa už množstvo vecí udialo, po stovky, tisícky rokov, a je veľmi dôležité poznať, čo sa udialo predtým, ako sme sa narodili: pomáha nám to lepšie chápať, z akých dôvodov sa dnes stávajú mnohé nové veci.

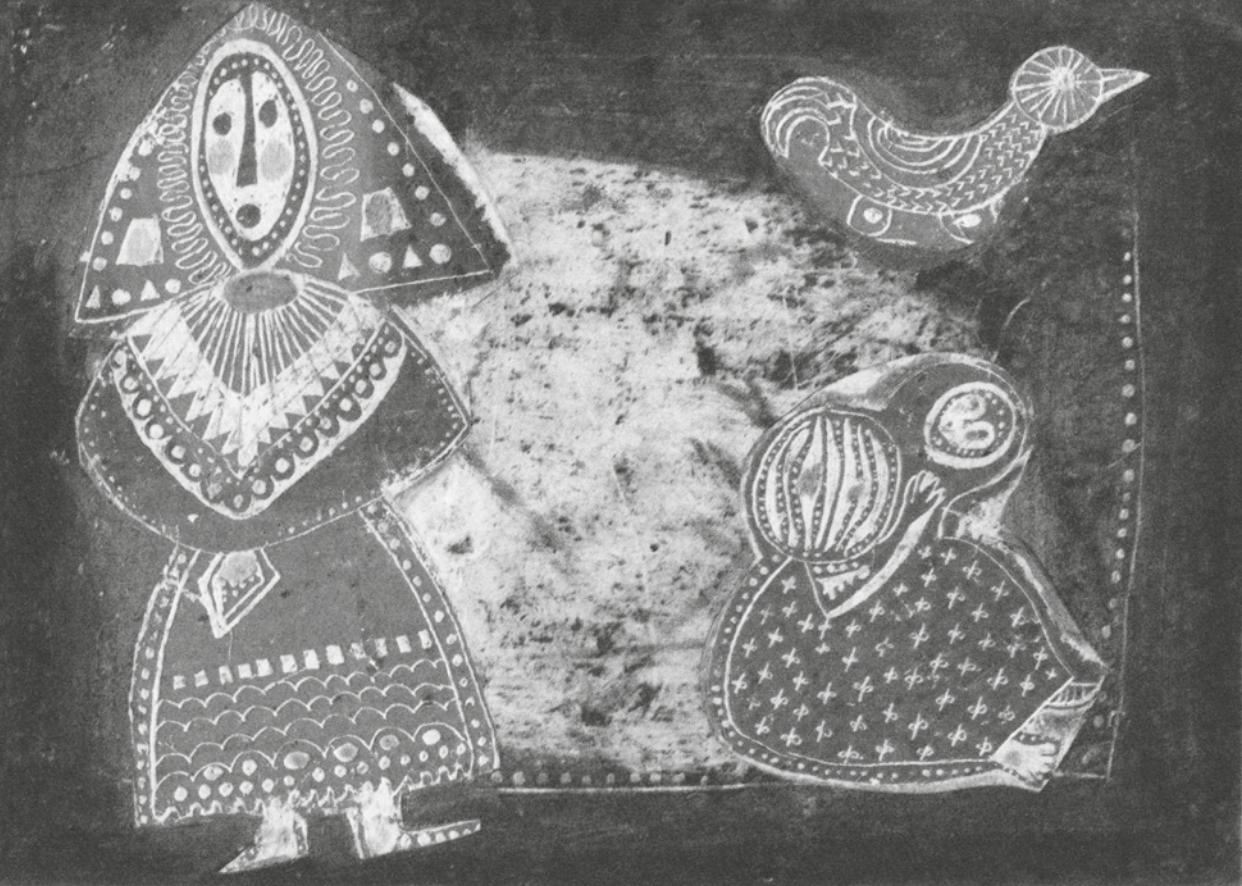
Takže škola (okrem toho, čo si sám prečítaš) by Ťa mala učiť ukladať si v pamäti všetko to, čo sa odohrávalo pred Tvojím narodením, ale vidieť, že to nerobí dobre, lebo z rozličných prieskumov vyplýva, že dnešní mladí, dokonca aj tí starší, ktorí už študujú na univerzite, ak sa náhodou narodili v roku 1990, nevedia (a možno ani nechcú vedieť), čo sa stalo v roku 1980 (ani nehovoriac o tom, čo sa stalo pred 50 rokmi). Zo štatistík vyplýva, že ak sa dnes podaktorých opýtaš, kto

bol Aldo Moro, odpovedia, že to bol vodca Červených brigád – zatiaľ čo skutočnosť je taká, že Červené brigády ho zavraždili.

Nehovorme o Červených brigádach, pre mnohých naďalej zostávajú čímsi veľmi tajomným, a predsa, pred ani nie tridsiatimi rokmi boli súčasťou našej každodennej prítomnosti. Ja som sa narodil v roku 1932, desať rokov po nástupe fašizmu k moci, ale vedel som dokonca aj to, kto bol predseda vlády v čase Pochodu na Rím (vieš, čo to bolo?). Fašistická škola ma to možno naučila preto, aby mi vysvetlila, aký bol hlúpy a zlý ten predseda vlády („zbabelec Facta“), ktorého fašisti vymenili. V poriadku, ale aspoň som to vedel. A potom, odhlíadnuc od školy, dnešná omladina netuší, aké herečky boli populárne pred dvadsiatimi rokmi, zatiaľ čo ja som vedel, kto bola Francesca Bertiniová, ktorá hrávala v nemých filmoch dvadsať rokov pred mojim narodením. Možno vďaka tomu, že som si listoval v starých časopisoch nahádzaných v jednej zo skríň v našom dome, a v tejto súvislosti Ti radím, prehŕňaj sa aj v starých časopisoch, lebo aj to je spôsob, ako sa podozvedieť, čo sa vo svete odohrávalo pred tým, ako si prišiel na svet.

Prečo je také dôležité vedieť, čo sa stalo predtým? Pretože Ti to, čo sa stalo predtým, veľa ráz môže objasniť niektoré javy Tvojej súčasnosti, a tak či onak, ako v prípade zostáv futbalových mužstiev, je to spôsob, ako si upevňovať a obohacovať pamäť.

Ale pozor, toto všetko môžeš robiť nie iba s knižkami a časopismi, výborne

Samuel Czambel: Janko Gondášik a zlatá pani, 1969

to funguje aj s internetom. Musíš ho totiž používať nie iba na četovanie s kamarátmi, ale aj na četovanie (takpovediac) s dejinami sveta. Kto boli Hittiti? A kamisardi? A aké mená mali tri karavely Krištofa Kolumba? Kedy zanikli dinosaury? Mohla mať Noemova archa sťažnosť? Ako sa volal prapredok vola? Žilo viac tigrov pred sto rokmi, ako ich žije dnes? Čo bola ríša Mali? A kto hovoril o ríši Zla? Kto bol druhým pápežom? Kedy sa zjavil Miky Maus?

Mohol by som takto pokračovať donekonečna, a všetko by to boli nádherné dobrodružstvá hľadania. A všetko by stálo za to, aby sme si to udržali v pamäti. Príde deň, keď budeš starý a budeš sa cítiť, ako keby si

prežil tisíc životov, lebo to bude, ako keby si bol osobne prítomný pri bitke pri Waterloo, ako keby si na vlastné oči videl zavraždenie Júlia Cézara a ako keby si stál len zopár metrov od miesta, kde Čierny Bertold omylom vynašiel pušný prach a vyletel pri tom do povetria (a dobre mu tak!). Ostatní Tvoji kamaráti, ktorí si nebudú takto rozvíjať pamäť, ako keby žili jediný život, ten vlastný, pravdepodobne pomerne fádny, bez veľkých emócií.

Rozvíjaj si teda pamäť a hneď od zajtra sa začni učiť spamäti La Vispa Teresa.

Preložil STANISLAV VALLO ■

EVA PRŠOVÁ

*Kniha, ktorá stála na počiatku
nemeckej literatúry pre deti*

Milé deti, buďte dobré, Pán Boh vám dal nebo modré

*Milé deti, buďte dobré!
Pán Boh vám dal nebo modré.
V noci sa vám do tmy schová –
a ráno je modré znova.
K nebu patrí veľká výška,
pod vianočný stromček knižka –
pekná knižka pre deti.*

*Ten, kto knižky trhať túži,
si tú knižku nezaslúži,
tomu, kto má neporiadok,
každý obrázok aj riadok
do neba z nej odletí.*

Málokto by čakal, že toto básnicke venovanie sa objavilo už v polovici 19. storočia v knižke pre deti, ktorá je v kontexte európskej poézie pre deti známa už viac ako 150 rokov. Verše popri zázraku stvorenia oslavujú peknú knihu, ktorá bývala vianočným darčekom pre dieťa. V roku 1844 si knihu – bohato ilustrovanú zbierku básní pre deti – našiel pod stromčekom aj Carl Philipp, najstarší syn Heinricha Hoffmanna, nemeckého lekára, psy-

chiatra a básnika.

Heinrich Hoffmann sa narodil v roku 1809 vo Frankfurte nad Mohanom. Jeho život poznačila smrť matky a detstvo strávené s nevlastnou matkou, tetou, hoci tá sa ho, aj ostatné deti svojej sestry, snažila vychovávať v láske. Hoffmann vyštudoval medicínu, v mladosti niekoľko rokov pracoval ako charitatívny lekár, neskôr sa dostal na psychiatrickú kliniku vo Frankfurte. Určite stojí za zmienku skutočnosť, že bol vo svojej dobe uznávaným psychiatrom, ktorý zaobchádzal s pacientmi veľmi ohľaduplne. Záležalo mu na zlepšení ich životných podmienok. Duševne chorí pacienti boli v tom čase totiž vnímaní ako ľudia posadnutí diablom. Preto sa s nimi zaobchádzalo ako so zločincami. Hoffmann sa celé roky snažil túto skutočnosť zmeniť. S pacientmi zaobchádzal ako s obeťami chorôb, ktorým sa vhodnou medikamentóznou liečbou dá pomôcť. Liečil pacientov s epilepsiou a pacientov postihnutých „šialenstvom“. Publikoval niekoľko

odborných štúdií, ktorými sa usiloval získať povolenie na výstavbu novej nemocnice pre duševne chorých. Budova kliniky bola napokon postavená v roku 1864 v Affensteine. Hoffmann v nej žil a pracoval až do dôchodku.

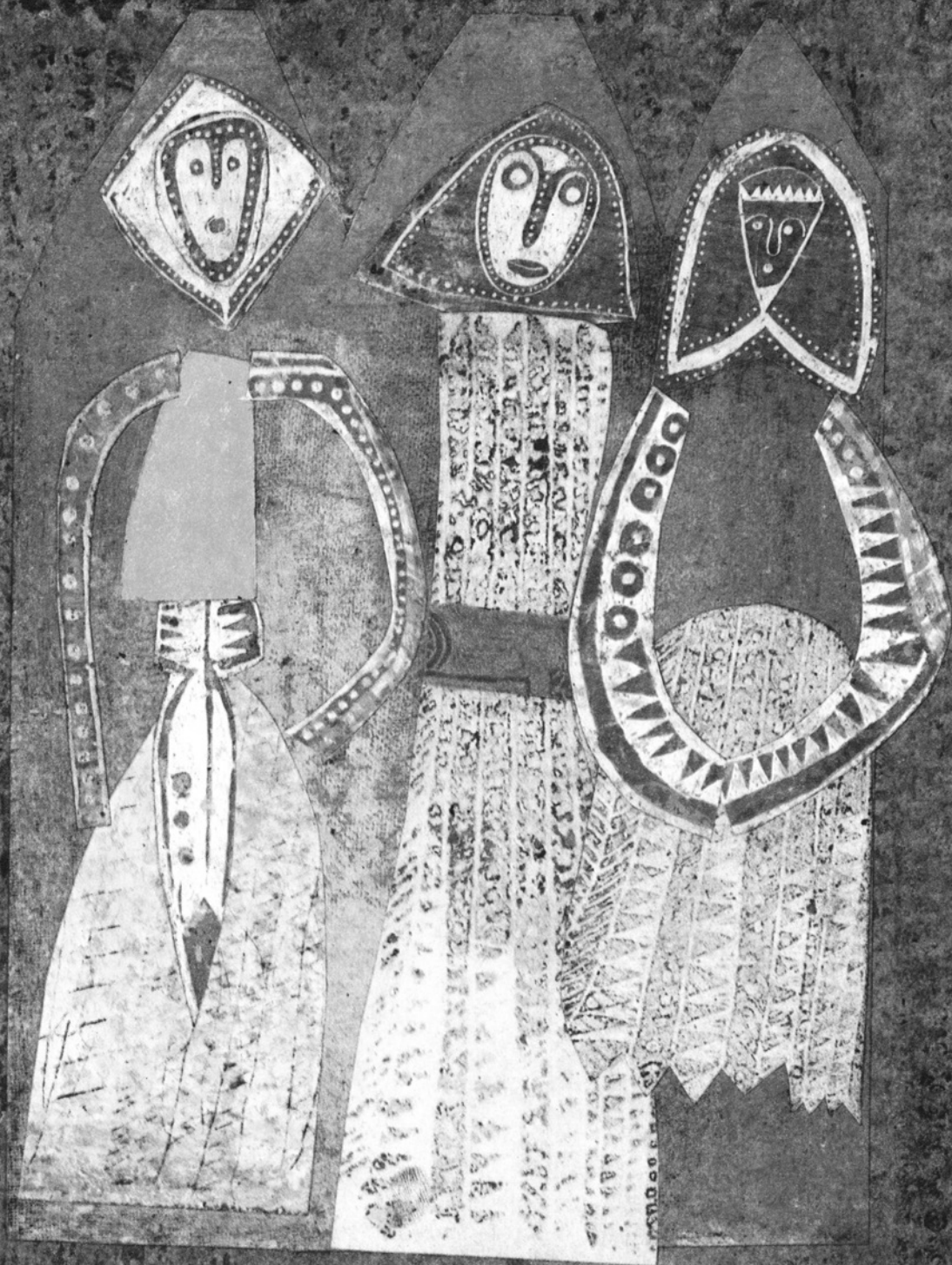
Popri lekárskej praxi písal básne, satiry, tvoril pre deti. V roku 1841 sa mu narodil prvorodený syn a práve s ním je spojená kniha, ktorá podľa literárnych historikov stála na začiatku modernej nemeckej literatúry pre deti. Nemecké a anglické encyklopedické zdroje uvádzajú, že otec chcel svojmu synovi kúpiť k Vianociam dobrú detskú knihu, no nepodarilo sa mu nájsť takú, ktorá by sa páčila aj jemu. A tak napísal básne – surrealistické, absurdné s výchovným zmyslom. Doplnil ich vlastnými ilustráciami. Pod vplyvom priateľa, vydavateľa Zachariasa Löwenthala, ktorý si verše pre Hoffmannovho syna prečítal, ich v roku 1845 vydal knižne v náklade 3 000 výtlačkov pod názvom *Veselé príbehy a vtipné obrázky pre dobrých malých ľudí s pätnástimi farebnými doštičkami pre deti vo veku 3 – 6 rokov* (*Lustige Geschichten und drollige Bilder mit fünfzehn schön kolorten Tafeln für Kinder von 3–6 Jahren, 1845*). Neodvážil sa však vydať knihu pod svojím menom. Zvolil si pseudonym Reimerich Kinderlieb a až pri treťom vydaní ju nazval *Der Struwwelpeter*.

Knihu do slovenčiny voľne prebásnil **Lubomír Feldek** a pod názvom *Strapatý Peter* s podtitulom *Veselé príbehy a smiešne obrázky* ju vydal roku 2019. Spolu s venovaním deťom, ktoré citujeme v úvode, zbierka obsahuje deväť básní. Všetky nesú pečať Feldekovho talentu, jeho poetiky, ktorú poznáme z básnickej i prozaickej tvorby pre

deti. Úvodnými veršami „*modré nebo, ktoré sa v noci do tmy schová*“ nadväzuje na obrazy zo svojej tvorby (Hra pre tvoje modré oči, Modrý deň, Modrá kniha rozprávok).

Ústrednou postavou knihy je Peter ako symbol detskej neprispôsobivosti, z pohľadu dospelého aj neporiadku (v nemčine ide o výraz, ktorý znamená ježatý, rozježený, rozstrapatený, zároveň ide aj o metaforu neposlušnosti; nemusí byť teda doslova strapatý, ale je naježený, vnútorne nevyrovnaný a nesústredený; mohli by sme v slovenčine použiť aj výraz „strapánča“). Veď ktoré dieťa si nechá dobrovoľne strihať vlasy či nechty? V jeho chápaní je to nezmyselné, absurdné. A tak v značne hyperbolizovanom obraze je Peter predstavený s dlhými strapatými vlasmi a nechťami v podobe ostrých konárikov, čo však vyvoláva skôr úsmev ako odpor či strach.

Takých detí ako je Peter, je v knihe viac. Raz je to chlapec, ktorý si neustále cmúľa palec (*O Paľkovi, čo si cmúľal palec*), potom dievča, ktoré zapaluje zápalky, keď nie je mama doma (*O Uršulke a zápalkách*) alebo zlostný až zúrivý chlapec, ktorý ubližuje zvieratkám, dokonca aj domácemu psovi (*O zlostnom Vavrincovi*), rozmazaný odmietáč jedla (*O Gustovi a polievke*) či neposedný a nevychovaný roztopašník (*O živom Miškovi*). Každá detská postava má svoj veršovaný minipríbeh, ktorý v závere vyznieva moralizujúco. Priveľké snívanie môže spôsobiť nebezpečný pád (*O Majkovi Horepozerajkovi*), nerešpektovanie počasia môže spôsobiť chorobu a zmiznutie, ktoré je v básničke vyjadrené v obraze silného vetra (*O lietajúcom Robovi*). Autor pranieruje aj povýšenectvo

Samuel Czambel: Janko Gondášik a zlatá pani, 1969

Pavel Dobšínský: Popelvár, 1971

a výsmech, a to dokonca na obraze rasevej inakosti (*O černoškovi a troch beloškoch*): *Po kúpeli v kalamári / štvoro chlapcov šťastím žiari. / Beloškovia ani troška / nelšia sa od černoška. / Kričia: „Fakt nás za moment / skamarátil atrament!“* Jediný minipríbeh, v ktorom nedominuje detská postava, ale dospelý (*O horárovi a zajacovi*), vypovedá o všeplatnom prísloví, že za skutky, ktoré človek pácha iným, môže dostať rovnakú odplatu.

Od začiatku mala knižka (pôvodne len zošíť s obrázkami vyrytými do dreva samotným autorom) výchovný ráz, ale je jasné, že požiadavky dospelých na poslušnosť, disciplínu a ovládanie vášní, keď sú pokušenia sveta také silné, musia deťom vyznievať ako nezmyselné. Didaktickosť je síce explicitná, no absurdné básničky s nonsensovými

mi prvkami, hyperbolou, nadsádzkou a čiernym humorom majú predovšetkým estetickú podobu, čo je zrejme aj zásluhou Feldekovho kumštu: *Vedela, že škrtnúť stačí len – / zápalka sa zmení na plameň. / Mamke svieti vždy tak nádherne. / “Zápalka! Dnes budeš svietiť mne!”*

Kniha básní, o ktorej možno povedať, že stála pri zrode umeleckej literatúry pre deti vôbec, je vo Feldekovom preklade umeleckým skvostom. Pôvodný text totiž Feldek obohatil láskavým gestom, ktoré zjmní autorov mentorský zámer a prejav.

Hodnoty knihy, ktorá bola preložená do viacerých jazykov, spočívajú vo vystihnutí najpodstatnejších psychicko-vývinových špecifik obdobia detského veku od troch do šesť rokov, v originálnom zobrazovaní detského egocentrizmu, spurnosti, vzdorovania, nezvládnutej zlosti či nadmerného snenia. J. Vala v *Slovníku autorů literatury pro děti a mládež* píše, že ide o archetypálne situácie, ktorými mohol Hoffmann osloviť deti bez ohľadu na kultúrne a historické odlišnosti ich krajín. V psychicko-vývinovej fáze predškolského obdobia sa totiž všetky deti prejavujú podobne, ak nie aj rovnako (Dorovský I., Řeřichová, V. a kol., 2007, s. 395).

Poznajúc zbierku nonsensových, absurdných a moralizátorských básní H. Hoffmanna si dnes pri čítaní príbehov D. Taragela (*Rozprávky pre neposlušné deti a ich starostlivých rodičov*) alebo D. Walliamsa (*Najhoršie deti na svete*) povieme, že všetko tu už raz bolo, iba sa to obnovuje či vyjavuje vždy nanovo.

Dnešné predstavy o výchove sú iné ako v Hoffmannových časoch, strach

už nie je motivačný faktor na ceste k dobrým mravom. Aj nároky na kvalitnú umeleckú literatúru sú odlišné, nedominuje mravoučnosť a didaktickosť. Faktom však zostáva, že Heinrich Hoffmann už v roku 1845 vydal zbierku básní a ilustrácií, ktorá stála na počiatku intencionálnej umeleckej literatúry pre deti.

HEINRICH HOFFMANN

O lietajúcom Robovi

*Keď sa voda leje z neba,
doma byť v tej chvíli treba!
Náš Robo však doma nebol –
vyšiel si pod mokré nebo.
Chcel si zblízka prezrieť dážď –
každú jeho kvapku zvlášť.
Aby dážď ho nepolial,
do dažďa si dáždnik vzal.*

*Lenže pozor! Každý vie to,
že keď leje, je aj vietor
a ten vietor-samopašník
hravo zdvihne každý dáždnik.
Aj ten Robov dáždnik zdvihol,
aj Roba s ním zdvihnúť stihol.
Letí Robo – hladte, deti!
Pred ním jeho klobúk letí!*

*Hravo vietor Roba niesol –
až do mrakov sa s ním vzniesol.
Ba ešte do väčšej výšky –
stráca sa nám už aj z knižky.
Či sa Robo vráti späť –
na to neviem odpoveď.*

O Gustovi a polievke

*Ej, Gusto bol šuhaj ako buk!
Hovorili mu aj Valibuk.*

*Zdedil azda telo po levoch?
Nie! Ten Gusto pribral z polievok.*

*Zmenil sa však zrazu Gusto.
Zvolal nad polievkou hustou:
„Nie je podľa môjho gusta.“
„Tak jedz riedku!“
„Málo hustá.“*

*Či polievka riedka, a či hustá –
nad každou z nich Gusto zavrel ústa.
Zmenila sa jeho chuť – no beda!
Jedna zmena druhú strieda.*

*Ráno tučný, chudší na poludnie –
do večera ešte viacej schudne.
Zo dňa na deň chudne bohapusto –
každý večer chudší je ten Gusto.
Už to nie je šuhaj ako buk,
už mu nehovoria Valibuk.*

*O Gustovi povráva si ľud:
„Buk to býval? To je asi blud.
Ak aj býval – stal sa z neho prút.“*

*Niet Gusta –
len oká polievok
slzy ronía
spopod pokrievok,
plače za ním tisíc
mastných ôk.*

Preklad Ľubomír Feldek ■

LITERATÚRA:

Dorovský, I. - Řeřichová, V. a kol. 2007.

Slovník autorů literatury pro děti a mládež.

1. Praha: Nakladatelství Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-314-5.

Heinrich Hoffmann, Ľubomír Feldek: *Strapatý Peter. Veselé príhody a smiešne obrázky.*

Bratislava: Nonsens, 2019. 32 s. ISBN 978-80-973485-0-2.

Posolstvo k Medzinárodnému dňu detskej knihy

Medzinárodný deň detskej knihy sa slávi každoročne 2. apríla, v deň narodenia veľkého dánskeho rozprávkara a spisovateľa Hansa Christiana Andersena (2. 4. 1805 – 4. 8. 1875).

Podnet k oslavám dala v roku 1967

Pavel Dobšinský: Popelvár, 1971

medzinárodná mimovládna organizácia UNESCO IBBY – International Board on Books for Young People (Medzinárodná únia pre detskú knihu), ktorej cieľom je združovať organizácie a jednotlivcov z celého sveta v záujme podpory vydávania a rozširovania hodnotných detských kníh. Oslavy Medzinárodného dňa detskej knihy odvtedy každý rok pripravujú striedavo jednotlivé národné sekcie IBBY. Slovensko malo patronovať nad celosvetovými oslavami v rokoch 1986 a 2006.

Gestorom osláv Medzinárodného dňa detskej knihy v roku 2022 je Kanadská sekcia IBBY. Posolstvo deťom **Príbehy sú krídla, ktoré vám pomáhajú stúpať každý deň** napísal spisovateľ Richard Van Camp a plagát navrhla ilustrátorka Julie Flett. ■

Príbehy sú krídla, ktoré vám pomáhajú stúpať každý deň

Čítanie je sloboda. Čítanie je dych.

Čítanie vám umožňuje vidieť náš svet novým spôsobom a pozýva vás do svetov, ktoré nikdy nechcete opustiť.

Čítanie umožňuje vášmu duchu snívať.

Hovorí sa, že knihy sú priatelia na celý život a ja súhlasím.

Váš dokonalý vesmír rastie iba vtedy, keď čítate.

Príbehy sú krídla, ktoré vám pomáhajú stúpať každý deň, takže nájdite knihy, ktoré prehovorí k vášmu duchu, k srdcu, k vašej myšli.

Príbehy sú liek. Liečia. Utešujú. Inšpirujú. Učia.

Požehnaj rozprávačov a čitateľov a poslucháčov. Požehnaj knihy. Sú liekom pre lepší a jasnejší svet.

Mahsi cho. Ďakujem mnohokrát.

INTERNATIONAL CHILDREN'S BOOK DAY

Stories are wings that help you soar every day

RICHARD VAN CAMP

ARTWORK BY
JULIE FLETT

Le storie sono ali che
ogni giorno ci fanno volare

Истории — это крылья, благодаря
которым ты каждый день взлетаешь

القصاص أجنحة تساعدك على التحليق يوميًا

Nyankensem ye ntaban a eboa wo ma
wotumi foro ko soro dablara

کہانیوں کے پروں پر آپ کی اڑان ہر دن اونچی ہوتی جاتی ہے

故事就像翅膀 助您每天翱翔

物語は、私たちが飛べるようにしてくれる翼です

Les histoires sont
des ailes qui t'aident
à t'envoler chaque jour

Lî störrí piyakwan watihkwana
kâ wícihikoyin ta pâmiyâyin tahto kîsikâw

Dzeḡe ṭat'e godi weghà goṭs'q niit'a laní ḥot'e

Las historias son alas que nos ayudan
a remontar vuelo cada día

Geschichten sind wie Flügel, mit denen
Ihr täglich abheben könnt

iBbY INTERNATIONAL
BOARD ON
BOOKS FOR
YOUNG PEOPLE

IBBY

Za Júliusom Balcom, „odklínačom“ príbehov
(28. február 1948 – 9. december 2021)

ZUZANA STANISLAVOVÁ

Rád vstupujem znova a znova do tej istej rieky ako tá žaba, ktorá vodu čistí

Július Balco, spisovateľ, prozaik, scenárista, autor literatúry pre deti, redaktor, pôvodným povoláním právnik, bol v slovenskej próze nehrmotne prítomný od 70. rokov minulého storočia. Debutoval v tvorbe pre dospelých lyrickou novelou s tematikou SNP *Voskovožlté jablko* (1976), hoci jeho skutočným prozaickým debutom bola dva roky predtým dohotovená baladická próza s tematikou rómskych hudobníkov, *Husle s labutím krkom* (1979). Čitateľov i literárnu kritiku oslovil lyricko-baladický tón jeho príbehov, ako aj originálny typ postáv či prelínanie reálneho s fantazijno-snovým, aktuálneho s minulostným, autopsívneho s fiktívnym – a tak to zostalo aj v prózach *Ležoviská* (1986), *Cestujúci tam a späť* (1988) alebo *Diablova trofej* (2006).

Literatúru pre deti začal tvoriť už ako skúsený novelista, poviedkar a redaktor literárnych časopisov. Jeho tvorba pre deti, najmä tri zväzky roz-

právkovej ságy *Strigôňove Vianoce* (1991), *Strigôňove prázdniny* (1994) a *Strigôňov rok* (1999), predstavujú v tejto oblasti vskutku originálny prínos. Oslovujú nielen detského, ale aj dospelého čitateľa, pričom jednoznačné nasmerovanie k detskému čitateľovi cítiť najmä z prvých dvoch častí. Zaisťte aj preto práve na ich základe vznikli úspešné televízne scenáre animovaných rozprávok, populárne nielen v mnohých európskych krajinách, ale aj v zámorí.

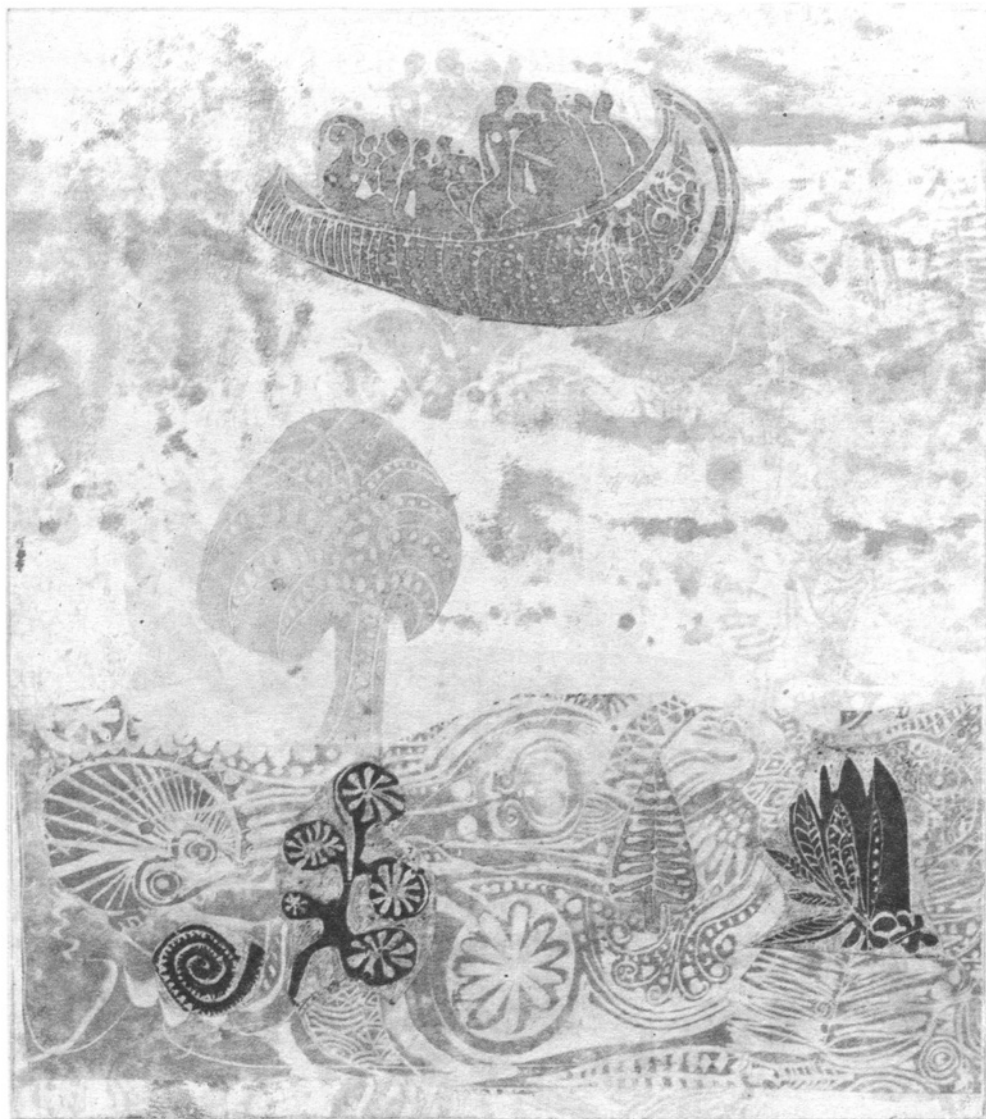
Groteskné príbehy o Strigôňovi sú osnované na parodickej modifikácii démonologických rozprávok a na aktualizáčnom prístupe k nim. V dvoch prvých častiach tvorí rámec príbehov jednak Strigôňovo čakanie na dievčičku, vnučku Zenfíru, a spoločné zážitky (v prvom prípade počas Vianoc, v druhom počas prázdninového výletu na Liptov), jednak (pre rozprávku charakteristický) zápas s „protivníkom“ (žandár Mak, márne sa usilujúci prichy-

Július Balco

tit' Strigôňa pri „strigônstvach“, horár Zeleneč, rovnako neúspešný v snahe pristihnúť Strigôňa pri pytliactve). Balcovmu fikčnému svetu dodáva démo-

nický rozmer najmä postava Strigôňa s „*dlhou bielou laktibradou*“, v ktorej je ukryté tajomstvo jeho čarov; popri tom však aj čierny pes Vlkolak, striga

Rozprávky z Nefritových hôr, 1973

Omicla ako bytosť tak trochu ženská, stridžia a mačacia, stará čarodejnica Pesla a niektoré ďalšie postavy. Spozna profilu protagonistovho „strigônstva“, modelovaného jeho magickými dispozíciami a mýtom zloby, ktorý sa okolo neho vytvára, presvitá obyčajná ľudská vynaliezavosť a chytrosť. Na pozadí postáv ostatných obyvateľov

imaginárneho Najmenšieho mestečka, pôsobiaciach ako jednorozmerné figúrky (definované charakterizačnými menami – poštár Telegram, rybár Háčik, gratulant Janko Vinš a pod.) pôsobí táto postava vo svojej osamelosti monumentálne. Významne ju zjemňuje a poludšťuje vrúcny starootcovský vzťah k vnučke – „dievčičke“. Aj vďaka

tomu rozprávanie o Strigôňovi, o jeho túžobnom vyčkávaní na príchod vnučky, o bázni obyvateľov Najmenšieho mesta vo vzťahu k nemu, nesie skrytejší významový plán: správu o ľudskej osamelosti a clivote v starobe a aj o mýtoch, ktorými ľudia radi opradu tých, čo sú akýmkoľvek spôsobom odlišní.

Tretia časť ságy má podobu „groteskno-parodickej kroniky“ (M. Jurčo, 2000), ktorej ironicko-karikatúrny rozmer určuje paródia, hyperbola a absurdita. Príbeh nadobudol charakter tak trocha kocúrkovského rozprávania o chytrosti, chytráctvach i obmedzenosti "ľudkov" z Najmenšieho mesta. V grotesknom obraze deformácií a smiešností sa ešte nápadnejšie vyjaví kontrast medzi prízemnosťou karikovaných figúrok a monumentalitou Strigôňovej postavy, vstupujúcej do zápasu nielen s ľudskou obmedzenosťou, povýšenosťou a slepou dôverčivosťou, ale aj s vlastnou izolovanosťou od sveta obyčajných smrteľníkov. Vzťah Strigôňa a vnučky sa v tejto časti trilógie dostáva do úzadia, v popredí je jeho vzťah s ostatnými obyvateľmi Najmenšieho mestečka – ako „davu“ i ako individualít, s dôrazom nielen na komický efekt, ale aj na osobnostný vývin postavy. Záverečný posun od démonického a individualistického k ľudskému a spoločenskému možno vnímať ako zadostučinenie tradičnému rozprávkovému víťazstvu pozitívneho nad negatívnym, zdravého rozumu a usporiadanosti nad obmedzenosťou a chaosom. Naplnil sa teda paradox Balcovej trilógie: napriek svojej démonickej determinovanosti práve postava Strigôňa je ľudsky najautentickejšia.

V štvrtej časti strigôňskej ságy, *Strigôňov školský rok* (2007), ide o po-

kojnejšie epické rozprávanie o láskyplnom vzťahu Strigôňa k vnučke, v ktorom cez štylizovanú drsnosť presvitá jeho láskavé srdce. Ani z tvorivého epilógu autora, z príbehu o vrabcoch z Trnavy a Budmeríc a o papagájovi Pištovi *Vrabčí kráľ* (2004), ktorý je groteskou o ľudskej hašterivosti a spoločenskej anarchii, sa nestratila nevtieravá neha, aká charakterizovala vzťah k detským postavám v celej Balcovej tvorbe pre deti.

V rozhovore s Bystríkom Šikulom (2007) sa Július Balco na margo svojej literárnej tvorby vyjadril: „*Rád vstupujem znova a znova do tej istej rieky ako tá žaba, ktorá vodu čistí.*“ Toto tvorivé krédo ho sprevádzalo celý život aj v písaní pre deti. Ale Herakleitova filozofická téza o tom, že do tej istej rieky dvakrát nevstúpiš, platila aj pre neho: každá z jeho kníh pre deti bola síce groteskou ľudského sveta, v každej prepájal reálne s imaginatívnym, drsné s jemným – každá však bola originálnou výpoveďou o človeku, humanizujúcou detský svet dobrom.

Pripomeňme si z citovaného interview ešte jeden autorov komentár o vlastnej tvorbe: „*Nikdy som nič nevymyslel. Ale aj v útržku náhodného rozhovoru som vedel zachytiť stopu poviedky, príbehu, ak tam tá stopa naozaj bola. Hneď som vedel, že to bude poviedka, že to bude autentický príbeh, ktorý hodno odkliať, dať mu presný tvar. Prirovnal by som to k tvrdej sochárčine.*“

Od 9. decembra 2021 tento sochár či stopár literárnych poviedok a rozprávok už zo životnej matérie a vlastnej tvorivosti neodklaje žiadny nový príbeh. Zostávajú však tie, ktoré stihol vykreslať... ■

Rozhovor Evy Pršovej s jubilujúcou profesorkou UMB v Banskej Bystrici
Brigitou Šimonovou

EVA PRŠOVÁ

Opäť čítam s radosťou dieťaťa

Prof. PhDr. Brigita Šimonová, CSc. bola niekoľko desaťročí vysokoškolskou pedagogičkou (na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici), literárnou vedkyňou, lektorkou a organizátorkou kultúrneho života vo svojom rodnom meste. Na poli literárnej vedy a kritiky sa centrom jej záujmu stala literatúra pre deti a v nej predovšetkým autorská rozprávka a sociálna próza. K spomínaným žánrovým okruhom jej vyšli monografie *Žáner v pohybe* (1994) a *Stratené v čase. Sondy do literatúry pre deti a mládež* (2012). Okrem toho je autorkou vysokoškolských učebníc, učebných textov, desiatok štúdií a článkov aj recenzií kníh pre deti. Druhou veľkou doménou jej publikačnej aktivity, ale najmä pedagogického záujmu bola didaktika literatúry. V monografii *Moderný človek, literatúra a škola* (2000) otvorila mnohé otázky vyučovania literatúry v škole vo vzťahu k učiteľstvu a jeho odbornosti, ktoré sú aktuálne stále. Vo vzťahu k percepcii umenia v školskej literárnej komunikácii tak tro-

chu búrala stereotypy vo vnímaní dieťaťa ako konzumenta kultúry dospelých, ako čitateľa a jeho nárokov na zážitkový proces a kvalitného pedagóga. Napokon, tieto ostatné atribúty sú stále diskutované a zostávajú aj vo východiskách pre najnovšiu reformu vzdelávania na Slovensku. Podľa Brigity Šimonovej literatúru a čítanie môže učiť len pedagóg, ktorý je sám vášnivým a múzickým čitateľom, čo však pri súčasnom „bezprijímačkovom“ systéme na pedagogické či filozofické fakulty a nezaujme o školstvo len ťažko možno splniť. A tak môžeme pripravovať reformy donekonečna. Ak sa nezreformuje predovšetkým príprava kandidátov na učiteľskú profesiu, napríklad aj zvýšenými nárokmi na čitateľskú a kultúrnu kompetenciu budúcich učiteľov ako základu kritického myslenia, nezmení sa ani postoj spoločnosti voči nim. Profesorka Brigita Šimonová oslávila v januári okružhle životné jubileum (6. 1. 1942), preto som ju požiadala o rozhovor pre časopis, do ktorého aj sama prispieva.

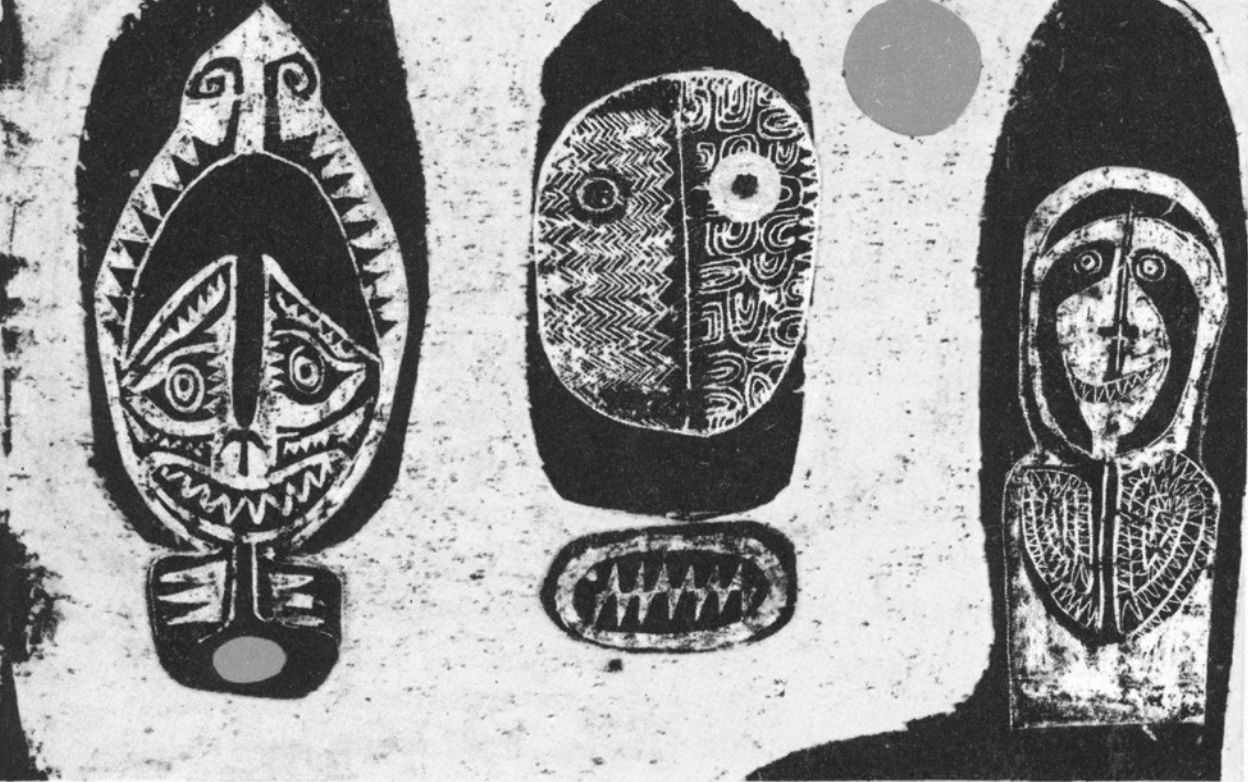
Brigita Šimonová

■ **Aké bolo tvoje detstvo? Máš nejaké hlboké spomienky, ktoré si nesieš celý život?**

Moje detstvo je spojené s rodiskom a tým je Banská Bystrica, do ktorej sa po odchodoch stále vraciam. Narodila som sa v turbulentnom čase v roku 1942. I keď si prvé roky nepamätám, do detskej pamäti sa mi z detstva vtisli silné zážitky. Jeden je spojený s Vianocami, ktoré vyvolávali vo mne zvedavosť, a bábikami. Veľmi som túžila po vlastnej bábike a doma som náho-

du odhalila skrýšu, kde boli bábiky dve. Jedna bola handrová a mala vlasy a druhá bola kaučuková a vydávala zvuky. Ja som sa do Vianoc trápila tým, ktorá bude moja a ktorá sestrina. Moja bola tá s vlasmi. V bystrickej Dolnej ulici, kde sme bývali, bolo na jednom z domov prízemné okno a na ňom bábiky. Aj dnes, keď idem okolo, si na ne spomeniem.

Ďalšie moje spomienky sa viažu na detské hry. Deti z našej a Národnej ulice sme sa spolu hrávali pri Hrone, ku ktorému sa dalo zísť, ešte nebol zregu-

Obrova stupaj, 1975

lovaný. Blízko sme mali aj na Sokolskú plaváreň aj klzisko na tenisových kurtach vo vtedajšom Leninovom parku, kde bol napodiv celú zimu ľad. Silné zážitky mám aj z letných prázdnin na Motyčkách, keď nás všetky deti strýko jaskyniar a bývalý partizán večer ukladal do postele a spieval nám partizánske pesničky.

Intenzívne si spomínam na svoj dlhší pobyt u starých rodičov, kam ma rodičia dali na pol roka, pretože s mojou mladšou sestrou bolo treba chodiť do Bratislavy k lekárovi. Spočiatku mi bolo do plaču, ale vzrušujúci život na gazdovstve starého otca, aj pobyt v miestnej škôlke, tzv. úvode, ma rýchlo zo smútku vyľiečili.

■ **Detstvo a dospievanie si prežívala v Banskej Bystrici v rokoch, ktoré sú považované za nie veľmi šťastné ob-**

dobie našej novodobej histórie. Aké to bolo vyrastať v tom čase?

Tým časom boli päťdesiate roky. Najmä v ich prvej polovici sa neustále hovorilo o amerických špiónoch. Republiku nám mali rozvrátiť mandelinkou zemiakovou. Ako odstrašujúci dôkaz boli vo výklade na mestskom dome vystavené zhabané produkty kulakov, zlato a šperky bývalých boháčov. Žili sme v dobe kolektivizácie, honby na špiónov a spomínam si, ako sme ako deti raz na námestí pod vežou stretli krásnu dlhovlasú paniu noblesne oblečenú, ktorá sa nás opýtala, či nevieme, ako sa ide na Kráľovu studňu. Prekvapilo nás to, lebo mala topánky na vysokánskych podpätkoch. Usúdili sme teda, že to bude isto špiónka a išli sme to povedať miestnemu policajtovi v presvedčení, že zachraňujeme re-

publiku, ako sa to na nás valilo z každej strany. Ten sa usmial, upokojil nás a bolo. Tiež si živo pamätám, ako sme po Stalinovej smrti, zhromaždení na námestí, za ním plakali a spievali jeho obľúbenú pieseň Suliko. Potom prišli pionierske časy a tie sa u mňa spájali s krúžkami v pionierskom dome, v ktorom som započala cestu za umením. Dostala som sa do šesťdesiatčlenného tamburášskeho súboru. Riaditeľ nakúpil nástroje, ja som dostala brač. Naučili sme sa zopár piesní a išli sme vystupovať do Prahy, do parku Júliusa Fučíka. V podstate sme boli decká, čo sotva poznali noty. Ale hrali tam dvaja chlapi, z ktorých sa stali vynikajúci umelci – Svetozár Stračina a Miroslav Bázlik. Na toto obdobie mám aj negatívnu spomienku. Vo vedľajšom dome

mala bývalá balerína súkromnú tanečnú školu. Moji rodičia nemali pri štyroch deťoch peniaze na to, aby som do tej školy mohla chodiť. Tak som sa tam chodila dívať a v kútiku miestnosti som si nacvičovala baletné polohy, až kým ma pani balerína nevyhnala. Cítila som veľkú krivdu, na ktorú som nezabudla doteraz. Vtedy som pochopila, čo znamená byť chudobný.

Ale rodičia nám dali aj veľa krásnych chvíľ, veď Banská Bystrica ponúkala veľa príležitostí. Boli to vychádzky každú nedeľu do prírody so susedmi a priateľmi, alebo výlety v lete na kúpaliská v Turčianskych Tepliciach, na Sliač, na Počúvadlo. Doteraz si pamätám tú chuť rezňov a zemiakov s petržlenom, čo nám mama pripravila do rajničiek. Každú zimu sme sa chodili korčuľovať,

Samuel Czambel: Janko Gondášik a zlatá pani, 1969

najprv na kvintačkách, potom na obuvi pevne pripevnenej na korčuliach. Vtedy chodil na Urpíne lyžiarsky vleč, padali sme z neho, ale občas nás vytiahol až hore. V Banskej Bystrici bolo aj niekoľko kúpalísk, až neskôr vzniklo plážové kúpalisko. Tam sme trávili leto, pravda, okrem brigád. Ja so sestrou Evou v miestnom pivovare, kde som sa veru naučila aj sudy narážať.

■ **Celý život si obklopená literatúrou ako učiteľka, literárna vedkyňa, ale predovšetkým náruživá čitateľka. Privedla ťa k tomu nejaká náhoda, alebo dokonca nejaké predurčenie?**

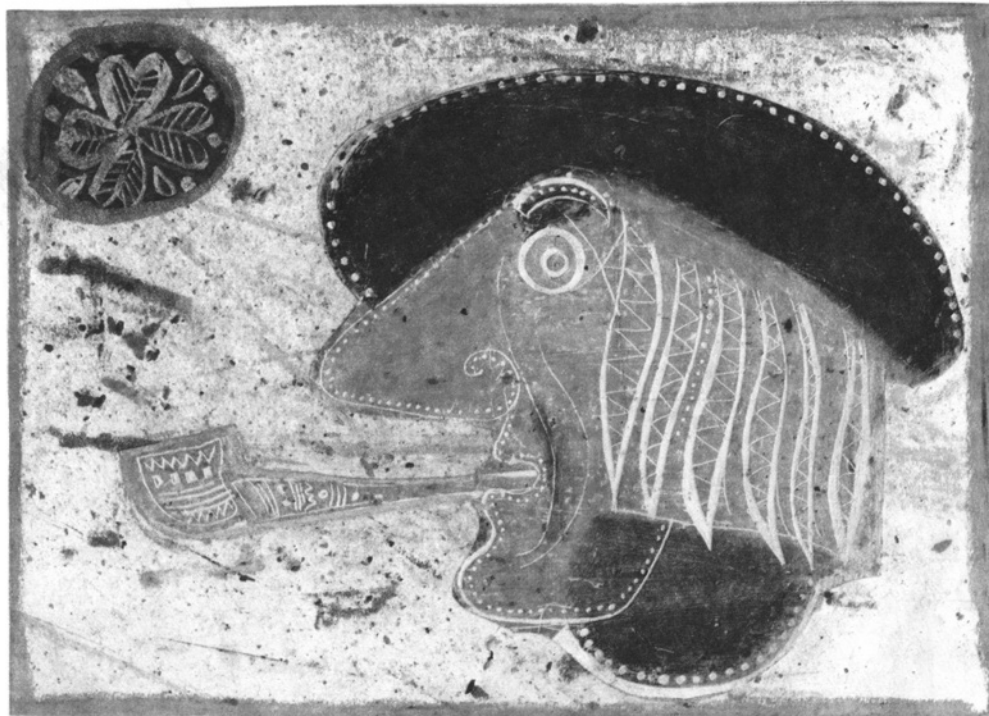
Odmalička som mala svoj svet. Mojm duševným chlebom bola fantázia. A tá sa napájala čítaním. V knihách som nachádzala všetko, čo som potrebovala. Poznávala som osudy, príbehy, žila som s postavami. A tak sa mojím druhým domovom stala knižnica. Pri mojej prvej vlastnej knihe sa vrátim do raného detstva. Doma sme mali knihy, ktoré patrili všetkým, aj keď to nebola bohatá knižnica. Ale moja prvá vlastná kniha, ktorú som dostala od susedy, bol Hronského Smelý Zajko v Afrike. Táto kniha sa mi okrem spomienky na susedu, ktorá sa presťahovala do Bratislavy, spája aj s ďalšou dôležitou osobou v mojom živote. Môj synovec, žijúci v USA, sa mi po päťdesiatich rokoch priznal, že mi „odcudzil“ niekoľko kníh, medzi nimi aj Smelého Zajka v Afrike a román Deti kapitána Granta a ako dôkaz mi poslal naskenové obaly kníh. To mal byť dôkaz, že stále existujú. Nosil ich so sebou na cestách po svete a teraz ich má vo svojej knižnici v Amerike. Na návrat Smelého Zajka v Afrike do mojej knižnice teda už nečakám. To bol výni-

močný darček pre prváčku, ktorá už vedela čítať. Bola to prvá kniha na ceste k vášnivému čítateľstvu, ako únik z reality, možno aj ako cesta k mojej budúcej profesii. Tento dar poznačil môj život, v ktorom bolo a je čítanie ako únik do fantázie, ako potreba, ako zdroj poznania ľudského sveta, ako potešenie. Až teraz, v starobe, po rôznych profesionálnych deformáciách mám také potešenie z čítania ako kedysi v detstve.

■ **Máš nejaké konkrétne knihy, ktoré ťa formovali ako čitateľku v detskom alebo dospelujúcom veku? Motivovali ťa aj učitelia?**

Kníh, ktoré ma v detstve oslovili, bolo veľa, ale spomeniem aspoň dve: *Panna s pomútenou hlavou* od poľského priekopníka modernej dievčenskej literatúry Kornela Makuszyńského a *Denník Janka Búrku* od talianskeho spisovateľa Luigiho Bertelliho, ktorý písal pod pseudonymom Vamba. Knihy sa vymykali z rámca bežnej detskej lektúry tých čias, nešli sentimentálnou cestou, ale ponúkli v prvom prípade jasnú akčnú hrdinku, ktorá zachraňovala svoju rodinu a pasovala sa so životom s obrovskou silou i dobrodružstvami. V druhom prípade ma potešil typický chlapčenský hrdina Janko, ktorý všetko myslel dobre, no všetko sa obrátilo proti nemu. Obe knihy svojich hrdinov vykresľujú s humorom, hoci oni sa berú vážne. Myslím si, že by obstáli aj u dnešných čitateľov.

Knižné poklady som nachádzala aj na povalách starých domov na našej ulici. Raz som tam našla ďalšie diely Dumasovho Monte Christa o dobrodružstvách v Amerike, ktoré sa už u nás nevydávali. Tak som sa neraz do

Samuel Czambel: *Janko Gondášik a zlatá pani*, 1969

nich začítala, že som zabudla umyť aj riad, a tak som raz štvrtým dielom dostala poza uši. V tom čase som naozaj čítala všetko.

Knižnica bola moje obľúbené miesto, na našej ulici mala jednu odbočku. Chvíľu mi tá malá knižnica stačila, neskôr som sa presunula do okresnej knižnice. Dnes už takéto malé knižnice neexistujú a už aj mnohé školské nie sú.

V ranej mladosti v období sentimentalít som prečítala celú Vansovú aj Vajanského. Mám o štyri roky staršieho brata Ladislava, spisovateľa a prekladateľa, ktorý tiež nosil domov knihy. Obdivovala som ho a považovala za múdreho a chcela som, pochopiteľne, čítať to, čo on, ako trinásťročná aj Tolstého *Vojnu a mier*. Čitateľstvo mi kuriózne dopomohlo aj k dobrej známke z ma-

tematiky. Jej profesor nás všelijako motivoval, na jednej hodine sa spýtal, či niekto vie, v ktorej knihe sa píše o tom, ako starý otec dával svojmu vnukovi slaninu, aby bol mocný, a pálenky, aby sa nikoho nebál. Ja som pípla Martin Rázus *Maroško*. A profesor mi povedal: „Ty matematiku nebudeš potrebovať, dvojka.“ Spomínam si aj na iného podnetného učiteľa, Alojza Čobeja, neskôr rozhlasového redaktora a textára piesní. Učil nás tak, že slovenčina nebola postrachom, ale pôžitkom. V čase päťdesiatych rokov existovala súťaž *Fučíkov odznak*, v rámci ktorej boli predpísané tituly na čítanie, ale boli to zväčša schematické knihy. No pritrafila sa tam aj Dreiserova *Americká tragédia* – v tej dobe ju „vyberači“ súťaže zaradili zrejme s cieľom ukázať morálny úpadok USA a tak sa ocitla vedľa takej

hrôzy, ako bola Ažajevova budovateľská sága *Ďaleko od Moskvy*.

■ Knihy a ich čítanie ťa teda nasmerovalo aj k budúcnemu povolaniu.

Bolo jasné, že moje ďalšie štúdium smeruje k tomu, čo ma napŕňalo, k literatúre. Študovala som na novovznikajúcej Univerzite Pavla Jozefa Šafárika, na Filozofickej fakulte v Prešove. Tam som sa stretla s dnes známymi vedcami Jánom Sabolom, Imrichom Vaškom, Stanislavom Rakúsom, ešte ako študentmi, potom ako s učiteľmi. V tom čase, to boli šesťdesiate roky, keď režim nebol už taký tvrdý, sa dalo aj slobodnejšie na seminároch diskutovať, ba i kritizovať. Vychádzali preklady špičkovej svetovej literatúry, v českej začínali J. Škvorecký, M. Kundera. Seminár českej literatúry viedol Imrich Vaško a tam som si prvýkrát zamilovala Škvoreckého, Kunderu, J. Skácela, V. Holana. U nás začínal M. Válek, M. Rúfus, L. Mňačko, divadlá uvádzali Sartrove hry, vynikajúce adaptácie Dostojevského. Vychádzal Kultúrny život a v ňom polemiky o mladej literatúre, napr. aj o Jaroslave Blažkovej. Začínali divadielka poézie, v Prešove pod vedením Štefana Olhu, robili sa autorské semináre. Ten čas bol veľmi produktívny. Študenti mali z čoho nasávať, polemizovať a hľadať sa. Samozrejme, učitelia boli rôzni, na niektorých hodinách sme si zdriemli, ale našli sa aj takí, ktorí išli úplne inou cestou. Pamätám si na seminár z ruskej literatúry, kde sme celý semester rozoberali Puškinovu hru *Boris Godunov*. Dodnes ju viem spamäti.

■ A aké boli tvoje učiteľské začiatky? Bola atmosféra školy v minulosti čím-

si špecifická alebo je porovnateľná so súčasnosťou?

Po promócií som odišla učiť na „umiestenku“. Vtedy to bola povinnosť, záväzok voči štátu, ísť na tri roky tam, kde bolo treba. Rovnako to mali aj medici. Možno by sa čosi podobné zišlo aj teraz. Dostala som možnosť ísť do Sniny alebo do Rožňavy. Vybrala som si Rožňavu. Bola bližšie k domovu. Bolo to gymnázium spojené s pedagogickou školou. Dodnes som v kontakte s niekoľkými absolventkami. Stretávala som ich na rôznych metodických akciách, keď som učila na VŠ. S odstupom času možno povedať, že vtedajšie programy škôl boli nastavené s množstvom praxe a so smerovaním k zážitkovosti. Po dvoch rokoch v Rožňave som odišla do Banskej Bystrice na Strednú priemyselnú školu spojovej techniky. Bola to špičková výberová škola pre deti z celého Slovenska. Na rozdiel od predchádzajúceho pôsobiska táto škola bola prevažne chlapčenská, čo je opakom k súčasnosti. Škola ma poverila vedením redakcie časopisu *Spojár*, ktorý si naozaj veľmi šikovní študenti tlačili v novinovom formáte v tlačiarni.

Venovala som sa recitátorom. Na súťaž chodili v tom čase aj ôsmi zo školy. Dnes už pomaly nemáme školy, ktoré sa zúčastňujú. Mohla som s nimi robiť programy na celomestskej úrovni. Pre Divadlo hudby som k päťdesiatke Petra Karvaša, bystrického rodáka, pripravila výber z jeho troch drám, zaúčinkovala však normalizačná mašinéria a bolo po predstavení.

V Dubčekovom čase sme štyria ľudia usporiadali študentský majáles. Na majálesovom pochode cez mesto šli štu-

Ján Bodenek: Leto na Rovniach, 1975

denti zo všetkých stredných škôl, bolo ich okolo tritisíc v maskách! Moja trieda si zohnala kockované sukne, išli za Škótov; gymnazisti boli odiaty v plach-

tách ako Rimania. V tom čase sa ešte v sobotu učilo, vybavili sme zrušenie výučby, bolo treba presmerovať dopravu, všetko sa dalo... Boli to krásne, ale

Pavel Dobšínský: Popelvár, 1971

veľmi krátke časy.

Koncom šesťdesiatych rokov som ako sprievodkyňa spolupracovala s cestovnou kanceláriou mládeže. Bola som v Rumunsku, Bulharsku, Maďarsku, Sovietskom zväze. Navštívila som Ermitáž, Kirovovo divadlo a v ňom *Labutie jazero*. Aj k cestovateľskej vášni mi dopomohla literatúra. Lenže prišli 70. roky a cestovateľské sny som si opäť mohla plniť až v 90. rokoch.

Normalizačné časy zasiahli v plnej miere všetky oblasti, školstvo nevyní-

majúc. V roku 1973 museli z Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici odísť z katedry viacerí pracovníci. Profesor Ivan Plintovič ma oslovil, aby som sa prihlásila do konkurzu a ja som znenazdania dostala ponuku učiť po Milanovi Jurčovi literatúru pre deti a mládež, hoci som bola prijatá pôvodne na metodiku slovenského jazyka a literatúry. Boli to roky opätovného štúdia, vzdelávania, ťažkej práce. Počas aspirantúry v Literárnovednom ústave SAV v Bratislave som mala česť študo-

vať pod vedením špičkových vedcov F. Mika, S. Šmatláka, H. Pifka, stretávať sa na konferenciách s J. Poliakom, Z. Klátikom, O. Sliackym, L. Kyselovou. A v tom čase som sa zoznámila aj so Z. Stanislavovou, súputníčkou nielen v aspirantúre, ale aj pri bádateľskej činnosti v oblasti literatúry pre deti. Ako kolegyne aj priateľky sme spolu merali cesty na konferencie, kongresy a dokonca sme sa na nitrianskej pedagogickej fakulte obe aj habilitovali. Zuzanu Stanislavovú a Ondreja Sliackeho považujem za dve najvýznamnejšie osobnosti súčasnej literárnej histórie a kritiky literatúry pre deti a mládež.

■ Pani profesorka, v úvode som vymenovala niektoré tvoje publikačné aktivity. Žiaľ, nemôžem ich všetky predstaviť, no nedá mi, aby som nespomenula tvoje zásluhy pri rozvoji vysokoškolskej metodiky vyučovania literatúry, aj ako funkcionárky a vedúcej pracovníčky UMB v Banskej Bystrici, metodičky slovenského jazyka a literatúry na krajskej úrovni, zakladajúcej členky Združenia pre tvorivú dramatikú na Slovensku (1995), lektorky umeleckého prednesu a vlastnej literárnej tvorby... Na to jeden rozhovor nestačí. Možno by si chcela spomenúť ešte nejakú činnosť, ktorú ty sama považuješ vo svojom živote za dôležitú či výnimočnú.

Jednoznačne je to divadlo. V roku 1979 ma banskobystrické Literárno-

Samuel Czambel: Janko Gondášik a zlatá pani, 1969

vedné múzeum požiadalo, aby som pripravila so študentmi pásmo k stému úmrtiu Jána Bottu. V tom čase bol objavený rukopis dramatickej Bottovej skladby *Čachtická pani*. Študentská inscenácia pod mojím vedením mala úspech, preto sme sa rozhodli v práci pokračovať. Tak vzniklo študentské divadlo KNAP pri Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici. Čítali sme najmä poéziu, preto sme sa rozhodli ako druhú inscenáciu vytvoriť pásmo z tvorby M. Rúfusa pod názvom *Či jesto pravda na svete*. Dokonca sme s ním išli súťažiť na Akademický Prešov. Tretie miesto nás povzbudilo a potom divadlo fungovalo ešte desať rokov. Práca so študentmi ma posunula do iných rovín, predovšetkým mi priniesla tvorivú dramatikú. Nerežirovala som sama, naše inscenácie boli zväčša kolektívnym výtvorom. Podarilo sa mi vtesnať túto aktivitu do predmetu spoločensko-politická prax, ktorý mal však iba dvojhodinovú dotáciu. Dve hodiny sa rozšírili na niekoľko popoludní v týždni a občas aj celé víkendy. Ťažko si možno predstaviť takéto fungovanie študentov v súčasnosti. Vtedy sa to dalo, mali sme k dispozícii priestory na skúšanie, podporu vedenia školy, peniaze na sústredenia. A v mnohom mi táto činnosť pomohla aj ľudsky, dala mi silu prežiť v jednom z najťažších období môjho života. V kolektíve divadla sa vystriedalo osemdesiat skvelých ľudí, ktorí aj dnes dokazujú, že tá práca mala zmysel. Pokračujú v jej duchu. Veľmi ma bolí smrť troch z nich, inak úspešných pedagógov a vedúcich pracovníkov – Moniky Václavíkovej, Paľa Kršňáka a Ľuba Kováčika. Práca v divadle ma obohatila emocionálne aj profesionálne. Najviac si cením inscenácie *Obrana*

stavebnice z poézie Mikuláša Kováča, *Alicka v Krajine zázrakov* na motívy rozprávky L. Carrola, *Spevobáje a spevokvety* z tvorby R. Desnosa, *Kráľovstvo za koňa* (Bájky) a výber z poézie V. Majakovského pod názvom *Veľavážení súdruhovia potomci*. Po zániku študentského divadla sa nám podarilo v 90. rokoch presadiť v príprave učiteľstva pre prvý stupeň aj v rámci štúdia slovenského jazyka a literatúry predmet *Tvorivá dramatika*.

Na záver

Kedže som bola súčasťou študentského divadla – dodám, že mnohí bývalí študenti sme pani profesorko dodnes vďační za jej prácu a záujem o nás. Jej zásluhou sa v Banskej Bystrici vytvorila oáza radosti, tvorivého úsilia poznávať a tvoriť umenie. Bol to vzácny čas zážitkov, otvárania rôznych sfér života, stretávania sa s ľuďmi rovnakých záujmov, akceptácie seba a iných, tolerancie odlišných názorov a osobností. Dnes môžem s istotou povedať, že pani profesorka svojou prácou a prístupom k študentom prebehla časy, ktoré umožnili implementáciu modernej pedagogiky do metodiky po roku 1990. Praxou naplňovala postuláty, ktoré som citovala v úvode k rozhovoru. Akékoľvek snahy o inováciu a modernizáciu našej školy neprichádzajú zhora, nezávisia od rozhodnutia vlády, ministrov, ale závisia od konkrétnych jednotlivcov, veľakrát enormného úsilia jedného človeka. Vďaka, pani profesorka. Do ďalšieho života prajeme pevné zdravie, veľa lásky, radosti a potešenia z ľudských aj knižných príbehov. ■

Samuel Czámber: Janko Gondášik a zlatá pani, 1969

K 160. výročiu založenia
Prvého slovenského gymnázia

ONDREJ SLIACKY

Gemerské diamanty

O gemerskom regióne sa vie, že jeho podzemie je samé železo. A vie sa aj to, odkiaľ sa to železo vzalo. Aspoň drienčanský farár Pavel Dobšínský to vie.

„Ej, Janko,“ vraví jedna myška, čo sa mu ustavične pletie popod nohy, „či ty nevieš, že Zelezný chlap zakladá vo svojom zámku reťaze na tvojich psov? A ak ich pozakladá, dobehne za tebou a roztrhá ťa na márne kusy. Ponáhľaj sa, aby si ty dobehol, kým tie reťaze dobre nepozakladá. Ak by ti predsa bolo pripozde, vybehni na tú vysokú vrbu pri vode, a keď ťa bude Zelezný chlap volať dolu, zhadzuj mu zo seba, čo môžeš!“

Poslúchol Janko myšku a bežal, čo mu para stačila. Ale ako dobehúval, už Zelezník poslednú reťaz zakladal. Nuž len skoro vydriapal sa na tú vrbu. Zelezník vyskočil zo zámku ako zbesnetý a volá naňho na tú vrbu:

„Pod' dolu, bo ťa aj s tou vrbou na márne kusy roztrhám!“

Janko zhodil mu klobúk; hneď bol na márne franforce rozdriapaný. Zelezník zas len volal a Janko mu zhadzoval po jednom zo seba, čo len na sebe mal. Zelezník to všetko rozdriapal, že

z toho ani niti nezostalo.

Keď už Janko nemal čo zhadzovať zo seba, rozbehol sa Zelezník proti tej vrbe, že ho hneď dolu strasie.

Vtom ale odtrhol sa z reťaze prvý z jeho troch psov, Ďalekohľad, roztrepal dvere a zámky a oddal sa do Zelezného chlapa.

Zelezník len raz otrepal psa, a hneďky bolo po ňom.

Rozbehol sa zase proti vrbe a už ju tak rozkyvotal, dobre Janko z nej nefsíkol. Vtom odtrhol sa z reťaze Jankov druhý pes, Ďalekosluch, a bil sa zo Zelezným chlapom. Otrepal Zelezník aj tohto o zem; priam bolo po ňom.

Znova sa rozbehol Zelezný chlap proti vrbe a hádam by ju bol už do koreňa vyvrátil, keby nie tretí pes, Mocný. Ten odtrhol sa z reťaze naposled a bil sa so Zelezným chlapom za pol dňa. Raz ho predsa otrepal o zem tak, čo iba hlina ostala z neho. A to toľko tej hlíny sa tam navalilo, že z toho povstal celý vrch. Ale to bola hlina len na povrchu, tam dnu bola samá merná ruda na železo. Od tých čias potom nazvali ten vrch Zelezníkom a kopali aj kopú v ňom rudu na železo.“

Samuel Czambel: Janko Gondášik a zlatá pani, 1969

Takže diamanty v Gemi je hoax ako vyšíť? Aj áno aj nie! V gemerskom podzemí sa tento vzácny minerál skutočne nenachádza. V prenesenom význame, ako označenie čohosi vzácného, unikátneho, však áno.

Ako ináč totiž nazvať rozprávku ak nie diamantom. Duchovným diamantom! A Revúcu nie inak než rodným mestom slovenskej rozprávky. V Revúcej žil totiž muž, Samuel Reuss, ktorý sa v nej síce nenarodil, ale vďaka ktorému sa v nej narodila rozprávka. No, narodila... Rozprávka v kraji pod Tatrami žila od nepamäti. Lenže nie na svetle božom, ale v prítmi chalúp tých najbiednejších, ktorí si ju z pokolenia na pokolenie odovzdávali rozprávaním.

Inak nemohli. Nevedeli totiž ani písať ani čítať. Pár z ich potomkov sa to síce naučilo, dokonca na slávnych nemeckých univerzitách, ale rozprávku z prítmia na svetlo božie nevyviesli. Veď aj prečo by to robili? Oni, vzdelaní ľudia, by sa mali dotknúť niečoho takého nečistého, primitívneho ako boli rozprávania ich starých materí? A ešte v osvietenom veku, v ktorom sa nielenže neverilo na pohanskú mágiu, ale ešte aj v biblických zjaveniach sa úporne hľadalo ich racionálne jadro. Preto tí, ktorých materským mliekom boli magické príbehy, im v dospelosti vyhlásili neúprosny boj.

A nebol to boj neopodstatnený. Veď hrdinami najobľúbenejších ľudových

Obrova stupaj, 1975

rozprávání boli démonologické postavy. Príbehy o čertoch, vodníkoch, poludniciach, čarodejníkoch a čarodejnicach, bosorkách a bosorákoch, ktorí ľuďom prinášali len nešťastia, milovali deti i dospelí. Spomeňme si na ikonickú rozprávku O medovníkovom domčeku...

Všetky tieto rozprávania boli však nočnou morou osvietených vzdelancov. Slovenských nevynímajúc. Nešlo totiž o fikciu, ich základom bola krutá skutočnosť. Historické archívy svedčia, že na Slovensku v rokoch 1506 až 1766 skončilo na popravných viac než stovka nevinných dievčat a žien. A to odsúdených nie fanatickou Svätou inkvizíciou, ktorá mala v popise práce upaľovanie bosoriek a kacírov, ale svetkými súdmi, neraz len pologramotným mestským richtárom a ešte obmedzenejšími prisáznymi. Stačili udania

susedov, ktorí z osobných dôvodov, predovšetkým zo závidi a z chorobnej chamtivosti zmocniť sa cudzieho majetku, pred samotným Ukrižovaným odprisahali, že na vlastné oči videli, ako sa ich suseda zmenila na čiernu mačku a noc čo noc oberala ich kravu o mlieko, a nešťastnej žene bol amen. A keďže záviť je taká stará ako sám Kain, v archívoch Slovenska sa nahromadilo množstvo dôkazov o hrôzach, ktoré nášmu ľudu, chúdoťu nevinnému, spôsobovali bosorky a čarodejnice.

No súčasne existujú aj dôkazy o „odvahe“ tohto ľudu vysporiadať sa so súložnicami pekelných mocností. Pre tých, ktorí doteraz neporozumeli módnemu čítaniu s porozumením, napoviem, že vyššie uvedené riadky sú myslené ironicky. Vedže o akejže odvahe možno hovoriť u sadistických vyšetrovateľov, ktorí dokázali od svojich

obetí, dievčat, mladých i starých žien, vymámiť priznania, že obcovali s diablom, pili krv nemluvniatok, a nielen ony, ale aj ich matere a sestry, všetky ženy navôkol. Priznania, ktorým predchádzalo kruté mučenie. Jeho details a spôsoby radšej nebudem uvádzať, aby som pri predstave, že by na mieste tých nešťastníč hrôzou šalela moja žena, dcéra či vnučky, neprišiel o rozum. A zaiste takí nešťastníci boli. Veď ako sa dali blízkym prežiť napríklad povestné krupinské procesy s bosorkami, ktoré zo zisťných dôvodov rozpúťali miestni predstavitelia, jeden väčší darebák než druhý. Veď len napísať, že po mučení šesť žien stáli, tridsaťštyri upálili, je otrasné. Ešteže trom ženám a jednému mužovi, bosorákovi, zločincovi z krupinského magistrátu preukázali milosť!

Kat ich upálil až potom, keď im stál hlavy!

A teraz, čo by v rozprávaní o Revúcej a o jej gymnáziu, radšej nemalo byť: prvý zachovaný záznam o procesoch s čarodejnicami na Slovensku je z roku 1506. A odkiaľ? Z Gemera! Vtedy v Štítniku, zbožnom mestečku so zbožnými ľuďmi, upálili bosorku menom Maxinka. Viac o nej, o hrôze, ktorú zažívala, keď sa okolo jej zviazaných nôh začali obkrúcať plamenné zmiže, nevieme ani slova. Ba, niečo hej:

Katovi za jej popravu vyplatili z miestnej pokladnice deväť zlatých.

Zle len pomyslieť.

Nuž nedivme sa osvietenským vzdelancom, že všetko, čo tento neludský čas pripomínalo, sa rozhodli raz a navždy zničiť z povrchu zemskeho. Rozprávkové príbehy o bosorkách, čarodejnicach, vodných mužoch predovšetkým.

Rozprávky vôbec.

Obhajcovia zdravého rozumu, vypoVEDIAC rozprávke totálnu vojnu, absolútne vykorenenie, nerátali však s niečím, čo ich zámer bránilo uskutočniť. Nerátali s rozprávkovou živou vodou, ktorá osviežuje poklesnutého ducha, jeho fantazijné pomysly, povzbudzuje unavených zdolať jednu a ešte jednu tmavú horu a nakoniec i tretiu, tú najhlbšiu a najčernejšiu, za ktorou je už len žiarivé svetlo a krásna princezná. Ba keď v zápase so zlom príde Popolvár, najbiednejší z biednych, o život, rozprávka dokáže to, čo je dané len Synovi človeka – premôže smrť. Vzkriesi Popolvára.

A tak sa piesok nemusel dlho liať, čo posledný z tých, ktorí vyhlásili rozprávke neľútostný boj, revúcky farár Samuel Reuss, vypriahol kdesi krčah živej vody a pokropil ňou chradnúcu rozprávku.

Na štúdiách v Jene dvadsaťročný mládenec z Horného Uhorska, zo Slovenskej Lupče, sa tak horlivo pustil do učenia, že si ho všimol sám Johann Wolfgang von Goethe, muž, ktorý z Weimaru dozeral na úroveň jenskej univerzity. Goetheho upúťal najmä mládenecov záujem o prírodné vedy, takže na jeho príhovor sa Samuel Reuss stal tajomníkom univerzitného nerastopisného spolku. Ale nielen prírodné vedy boli tým, čo zaujalo slovenského študenta. Zaujal ho aj záujem nemeckých učencov o ľudovú slovesnosť. A tak po návrate do vlasti, najmä po usadení sa v Revúcej, už ako člen osvietenskej Učenej spoločnosti malohontskej, začal zbierať ľudové rozprávky. Programovo a s vlastnou metodikou:

„K požadovaniu by bolo, aby sa naše prostonárodné rozprávky docela

v tom prostom stave ako ich z rúk národa berieme, zachovali. A preto nech sa nik neosmelí," zdvihol revúcky luteránsky farár výstražne prst, „naše vzácne národné rozprávky do nového, azda od Nemcov vypožičaného obleku, s cinkavými a často so spotvorenými slovami vyfintit.“

Samuel Reuss vystríhal i pred unáhleným publikovaním rozprávok. Dôležité bolo ich zbierať a „opravovať“ v zmysle odstraňovania balastu, ktorý sa po stáročia ústneho šírenia na ne nabalil. „Strom len vtedy triasť,“ zdôrazňoval, „keď je ovocie zrelé!“

Codex revúcky

Tak sa volá rukopisný zborník, čosi ako krstný list, Reussovej zberateľskej činnosti. A nielen jeho. Prvá časť Codexu, označená ako „A“ s podtitulom *Slawische Volksagen gesammelt in V.* Revúca obsahuje dvadsaťsedem rozprávok, ktoré okrem Samuela Reussa spolu so Samuelom Ormisom, budúcim excelentným profesorom revúckeho gymnázia, zapísali i jeho synovia Ľudovít a Gustáv. *Codex B*, druhá časť zborníka, má podtitul *Altslawische Sagen aus Pannonien 1840* a obsahuje tri rozprávky a úvahu o ľudovej slovesnosti. *Codex C* s podtitulom *Slawische Sagen* obsahuje dvadsaťtri rozprávok a poznámky Pavla Dobšinského.

Ale o Dobšinskom neskôr. Na rade je spomienka Jána Francisciho na študentské stretnutie s gemerskou legendou Samuelom Reussom. Na stretnutie osudové, pretože bol to on, Ján Francisci, ktorý potom dokázal preniesť záujem o ľudovú rozprávku na

„svojich vrstovníkov“. Na štúrovských „mladoňov“, ktorí s definitívnou platnosťou odmietli názor svojich osvietených dedov, že ľudová rozprávka je hrôzostrašnou poverou, bludom, ohlupujúcim slovenský národ a začali ju vnímať ako kultúrny fenomén, ako literárne evanjelium, dobrú zvesť, posolstvo o láske a dobre. Preto bez výhrad ju prijali takú, aká bola. I s ukončením, ktoré bolo v rozpore s realitou sveta, v ktorom im prichodilo žiť. Bez šťastného konca, zdôvodňovali svoje rozhodnutie, si nemožno predstaviť zmysluplný ľudský príbeh, ak len nechceme veriť v ničotu a večné zatratenie.

Študentské svedectvo Jána Francisciho

Vlastne spomienka už zostarnutého barda slovenského kultúrneho a politického života na študentský zážitok, ktorý zažil v Revúcej roku 1842. Na začiatok sa však patrí povedať, že Francisci, „najkrajší Slovák“ medzi Slovákami, bol Štúrovým žiakom, po demonštratívnom odchode z prešovského lýcea do Levoče stal sa na tomto lýceu námestníkom profesora Michala Hlaváčka. Bol básnikom, prozaikom, v revolučných rokoch 1848-49 kapitánom slovenských dobrovoľníckych oddielov. Z jeho iniciatívy sa 5. a 6. júna 1861 uskutočnilo v Turčianskom svätom Martine národné zhromaždenie, ktoré sformulovalo politický program Slovákov v Uhorsku. Vrcholom jeho kariéry bolo vymenovanie za župana Liptovskej stolice. V dôsledku rakúsko-uhorského vyrovnania v roku 1867 musel však ako pan-

Samuel Czambel: Janko Gondášik a zlatá pani, 1969

sláv z tohto miesta odísť a stal sa dozorcom Prvého slovenského gymnázia v Revúcej.

A tak sme opäť tam, kam sa Ján Francisci v roku 1842 ako študent prešporského lýcea vybral cez letné prázdniny, aby navštívil „svojich dobrých kamarátov, Ľudovíta Reussa a Adolfa Reussa, synov evanjelického farára vo Veľkej Revúcej Samuela Reussa, všeobecne váženého a cteného, učeného a charakterného muža.“ A teraz to najdôležitejšie; to, čo otvorí novú fázu slovenského literárneho folklorizmu. „Pri tejto príležitosti,“ píše vo vlastnom životopise, „mi starý pán ukázal ním vlastnoručne nárečím ľudu tak verne a zručne napísané

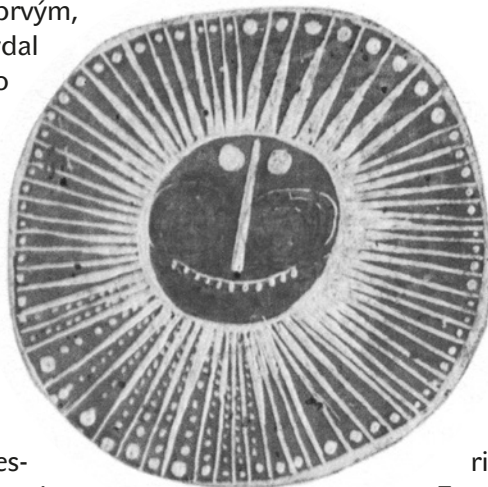
tri prstonárodné slovenské povesti, akoby boli z úst samého prstonárodného rozprávača vypadli... Tie tri povesti i prudkosťou i ohňom vzbudili vo mne túžbu účinnejšie oddať sa zbieraniu povestí... Keď som prišiel do Prešporka z prázdnin, hneď z počiatku školského roku založil a začal som usporadovať Prostonárodný zábavník... Podľa toho samého prvého podniku pozakladali i na ostatných školských ústavoch Prostonárodné zábavníky a rozprúdila sa všeobecná chtivosť a ochotnosť zbierať prstonárodné povesti...“

Najväčšiu „chtivosť a ochotnosť“ pri zbieraní „prstonárodných povestí“ preukázal samozrejme Ján Francisci.

A nielen pri zbieraní. V dejinách našej kultúry bol prvým, kto rozprávky vydal knižne. Názov jeho zbierky *Slovenskej povestí* (Levoča 1845), z hľadiska dnešnej teórie žánrov, síce vyznieva zmatečne, avšak Štúrovci skutočne rozprávku nazývali povestou. A ktoré to boli „povesti“, ktoré Francisci spolu s menami tých, ktorí ich zapísali, zverejnil? Boli to: *Popelvár najväčší na svete* (v podaní A. Reussa), *Cesta k slncu* (v podaní Š. M. Daxnera), *Slncoví kuoň* (v podaní J. Francisciho), *Tri citroni* (v podaní J. D. Čipku), *Tri zakljate kňžežatá* (v podaní J. Francisciho), *Traja zhauraňelí bratja* (v podaní J. Francisciho), *Zlatovláska* (v podaní G. Reussa), *Ružová Aňička* (v podaní J. Francisciho), *Straťení chlapec* (v podaní A. H. Škultétyho), *Pamodaj šťastija lavička* (v podaní J. Francisciho).

A *Slovenskej povestí* nie sú výnimočné len svojou beletristickou časťou. Výnimočné sú i svojím úvodom „*Bratja rodáci!*“ Mladý Francisci v ňom síce súhlasí s názorom Samuela Reussa, že rozprávky majú starobyľý pôvod, povie však aj niečo, čo musí „*váženého a cteného starca*“ zamrzieť, pretože to nie je to, čo tvrdil on. „*Čo sa ale historických dejou dotiče, tu sa na povestí veľmi spolahnúť ňedá, i pre ich fantastičnosť, a i preto, že v nich nič určitého ňenachádzame, aňi mesto, aňi čas, často aňi meno hrdínu. Rozprávač začína: „Bou raz jeden král“ alebo: „Kde bolo*

Samuel Czambel: *Janko Gondášik a zlatá pani*, 1969

tam bolo“ atď. – čo ukazuje aj na starobilosť, ale aj to, že povestí týchto ňebolo určēja historickje skutki praudívje potomstvu prechovať, ale...“ teraz, prosím, zbystríť pozornosť, pretože

Francisci povie, čo je podstatou, zmyslom rozprávky, „*račej ukázat, ako sa duch národňí v dejinnosti svojej pohibuje.*“ Trochu zložitý? Pavel Dobšínský to skonkrétne, keď neskoršie povie: „*Neprajníci Slovenska odopierali nám odjakživa všetku budúcnosť na tom základe, že ľud a národ náš neschopný je vznešenejších pocitov krásy, pomyslov a poňatia pravdy. Že nemá úmyslov a vôle dobra. Tu zahanbení sú, kde duch náš národný hneď za prvopočiatkov svojho bájneho myslenia utvoril si ideály krásy, pravdy a dobra...“*

Zhrnújúco povedané: **rozprávky štúrovská generácia nechápala v dejepisnom slova zmysle ako historické dôkazy o živote našich predkov, ale ako dôkaz ich morálnych a umeleckých schopností zmeniť magický príbeh na báseň, na rozprávkové evanjelium.** A ešte treba dodať, že to nič nemení na skutočnosti, že to bol Samuel Reuss, ktorý ako prvý objavil „*gemerské diamanty*“. Historik Július Botto, v rokoch 1871 – 1874 profesor revúckeho gymnázia, v životopise Samuela Ormisa, zakladateľa a profesora

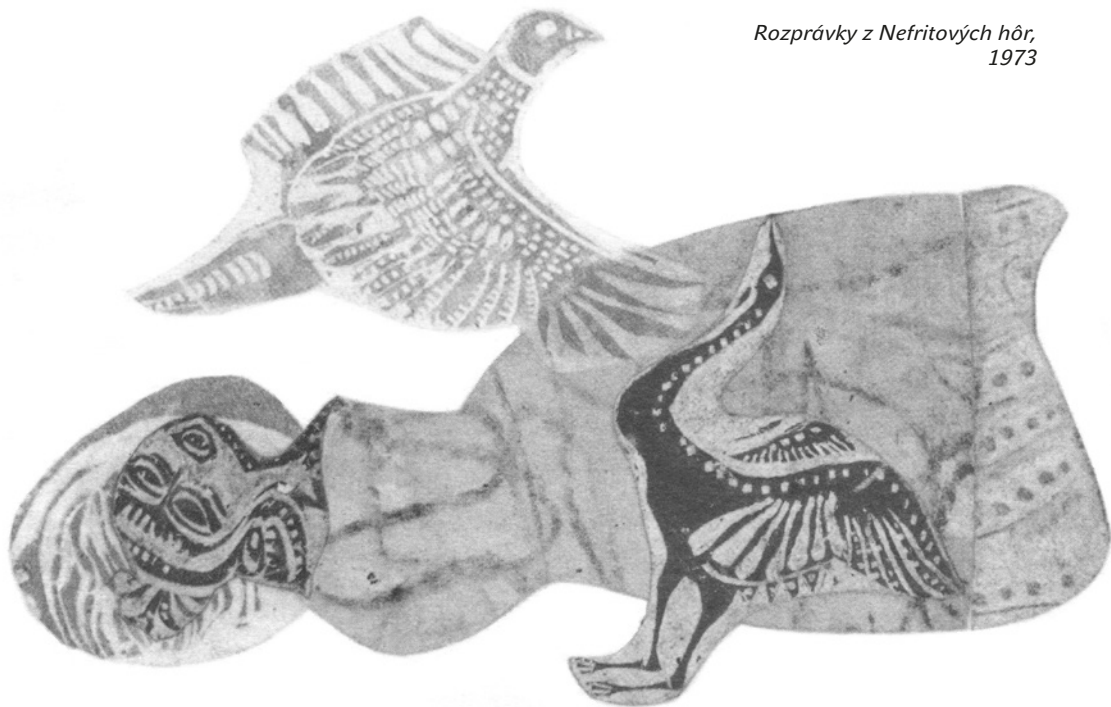
tohto „ústavu“ píše, že Samuel Reuss spolu so svojimi synmi Adolfom, Júliu- som, Gustávom a Ľudovítom, bratmi Štefanom a Rudolfom Homolom a ich gemerskými priateľmi Jánom Franciscim, Štefanom Markom Daxnerom a Pavlom Dobšinským vytvorili pri re- vúckej fare spolok, ktorý sa stal zákla- dom štúrovskej zberateľskej školy.

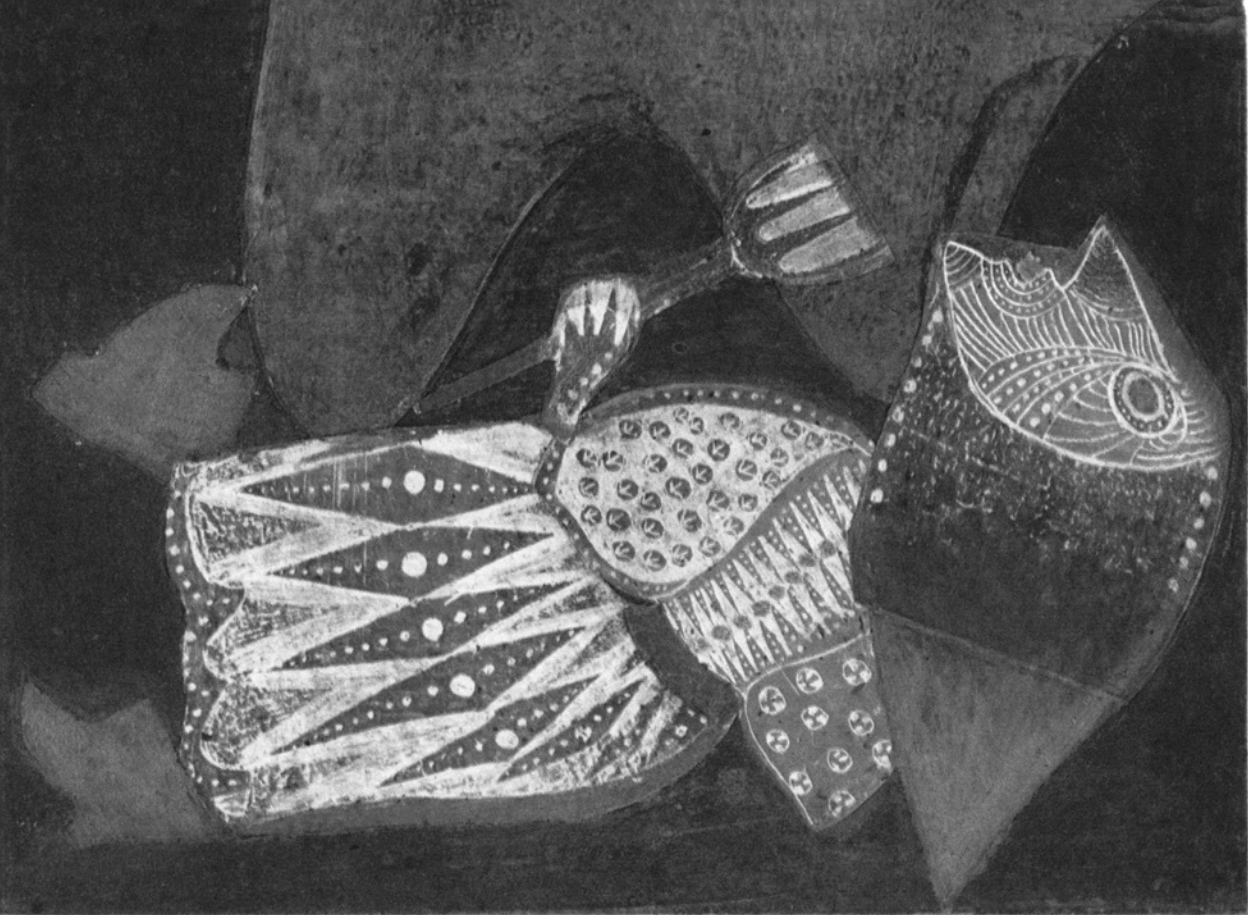
V tejto súvislosti by bolo zaujímavé vedieť, ako sa Dobšinský ocitol medzi revúckymi zberateľmi rozprávok. Veď ako dokazujú Francisciho *Slovenskej povestí* z roku 1845 jeho meno sa medzi prvými zberateľmi rozprávok ne- nachádza. A pritom bol to on, Pavel Dobšinský, ktorý svojimi *Prostonárod- nými slovenskými povestami*, dokonca vtedy, keď v rozprávkovej hore zostal opustený, korunoval úsilie svojej ge- nerácie predložiť dôkaz o veľkolepej mravnosti a umeleckosti nášho „národ- ného ducha“.

O brusičovi diamantov chýrnejšom než belgickí dokopy

Košútovska revolúcia za národ- nú a sociálnu slobodu sa roku 1848 zmenila na občiansku vojnu. Maďar- ské gardy už nebojú len proti nená- videnej viedenskej vláde, ale aj pro- ti hornouhorským Slovákom, ktorí sa v záujme sebazáchovy spojili s Habs- burgovcami, odvekými nepriateľmi Uhorska. Štatárium, ktoré revoluč- ná košútovska vláda vyhlásila v Hor- nom Uhorsku, umožňovalo zbaviť sa slovenských „vlastizradcov“. Prví sú na rade „traja sokolí“ – Š. M. Daxner, M. Bakulíny a J. Francisci. V Plešivci im už stavajú šibenicu, keď si dvadsaťroč- ný Dobšinský uvedomí, že v marci do- vršil dvadsať rokov, takže musí naruko- vať do košútovskej revolučnej armády. A tak nastane paradoxná situácia. On,

Rozprávky z Nefritových hôr,
1973

Samuel Czambel: Janko Gondášik a zlatá pani, 1969

príslušník štúrovskej generácie sa nepridá k svojim, k Hurbanovcom, ale natiahne si na seba uniformu maďarského honvéda.

V skutočnosti je to trochu inak. Vlastne dosť inak. Ale nechajme svedčiť samotného Dobšinského, ktorý sa k tejto chúlостivej fáze svojho života vrátil o dvadsať rokov v časopise *Považje*:

„Ako dvadsiaty rok života doplnivší, pod Kossuthom dýchajúci jednotlivec, padol som roku 1849 do vojnopisu. Napred ani ten slúžnodvorský, v jehož okrese som býval, ani ten, v jehož okrese som sa zrodil, nevzali ma do popisu, ač mojich vrstovníkov mne pred očami popisovali a brali za honvédov. Po-

tom ako sa stalo, ako nie, sám neviem, predvolal ma slúžny okresu štítnického Kirinyi, že lós padol na mňa, že som už honvédom. Keď som si všetky okolnosti uvážil, ostávala mi voľba len medzi tým: alebo ísť za honvéda, abo pustiť sa na útek a otca i rodinu vystaviť vyšetrovaniu, väzneniu... Pre úšetrenie rodiny nešetril som seba a vyvolil som si prvéie.“

Z Dobšinského doznaní je teda zrejmé, že si honvédsku uniformu neobliekol dobrovolne, ale pod psychickým nátlakom. A či namieril zbraň na vlastných? Nie, v tomto ohľade bol osud k nemu milostivý. Takúto situáciu mu nepripravil. Ako príslušník honvédskeho oddielu dostal sa do

Petrovaradína, dnešnej mestskej časti Nového Sadu v srbskej Vojvodine, do tamjšej vojenskej pevnosti. A tu tiež z pušky nevystrelil. Honvédska posádka sa cisárskemu vojsku za sľub slobodného odchodu z pevnosti vzdala bez boja. Lenže z blata do kaluže. Keď rakúsky generál Mamula videl, akých mladých chlapov púšťa na slobodu, okamžite – ako Viedeň vždy – na svoj sľub zabudol a prikázal im, aby zhodili zo seba honvédske mundúry a obliekli si cisársky.

Tak sa mladý Dobšinský z maďarského vojaka stal vojakom rakúskym.

Ako ním prestal byť, je na dlhé a hlavne boľavé rozprávanie. Skrátim to. Kým Dobšinský prišiel domov, na faru do Sirku, chorý, s dušou na jazyku, pretieklo Rimavou nemálo vody. Jedného dňa však apovka, ako si volal otca, mu – v mojich predstavách – vraví:

„Paulus, nemal by si už začať niečo robiť?“

Ešte stále neuzdravený mládenec neodpovedal.

„Včera som bol v Revúcej u seniora Reussa,“ pokračoval apovka, ako Pavla Dobšinského st. nazývala jeho rodina. „Mimochodom, stal sa administrátorom Potiskej superintendencie, a vieš, čo chceš vedieť?“

Mládenec sa apaticky posadil vedľa otca a dívajúc sa do zeme, zavrtil hlavou.

„Že kedy k nemu prídeš na kandidátsku skúšku... tušíš, prečo ti to vravím?“

„Hej,“ hlesol mládenec.

„Tak potom prestaň vylihovať,“ podvihol sa apovka z pelaste postele, „a pusti sa do roboty.“

„A ešte,“ podáva synovi zošitok.

„Tieto poviestky ti mám odovzdať, že tá to bude zaujímať.“

Akoby mu senior Samuel Reuss poslal pár kvapiek živej vody.

Po týždni už apovkov syn sedí za stolom a listuje si vo svojej zbierke sirčianskych povestí. Podchvíľou namočí pero do kalamára, čo-to popraví, čo-to vyškrtne.

Podvečer príde k nemu apovka.

„Paulus môj, som rád, že už čosi kuchtiš, ale z rozprávok nevyžiješ. A tebe sa treba postaviť na nohy. V твоjich rokoch som už štyri zimy bol rektorom.

Mládenec, stále so strhanou tvárou, s trasúcimi sa rukami prikývne a na druhý deň už má na stole hrbu teologických spisov. Okrem listov, ktoré vypisuje pobratimcom a ktorými akoby zmýval zo seba mŕtvotnú sivotu, je v tej hrbe až po uši. Ale oplatilo sa. Keď 15. novembra 1850 sedí na revúckej fare pred skúšobnou komisiou, netrasie sa mu ani hlas, ani ruky. Vie všetko, na čo sa ho pýtajú, takže po dvoch hodinách mu senior Reuss blahoželá. A nielen to. Pri slávnostnom obede, na ktorom je už prítomný aj apovka, povie, čo Dobšinský nečakal ani v tom najružovejšom sne.

„Čo by ste povedali, pán kolega, keby som si vás v Revúcej nechal. Kaplána síce mám, ale tajomníka, čo by mi pomáhal v úrade – a ten, ako zaiste viete, je veľký – toho nie. Prijali by ste moju ponuku?“

Dobšinský nemusel ani otvoriť ústa. Oči zaňho povedali všetko.

Žiaľ, o dva roky Samuel Reuss umiera. Dobšinský zostáva bez práce. Našťastie Jozef Miloslav Hurban, ktorý v Trnave vydáva Slovenskje pohľadi

na vedy, umeňja a literaturu, po smrti Mikuláša Dohnányho súrne potrebuje redaktora. Dobšinský je nadšený. Žiaľ, nie dlho. Kauciu, ktorú Viedeň vyrubila Pohlľadom, Hurban, podporovateľ Hofburgu v boji s maďarskými revolucionármi, nemá z čoho zaplatiť. A tak po štyroch mesiacoch je Dobšinský zasa bez práce. Má však opäť šťastie. Zostarnutý brezniansky farár Ján Chalupka potrebuje kaplána. Dobšinský u slávneho dramatika strávi svoje kňazské „učňovské roky“. Po čase, keď sa uvoľnilo farárske miesto v Rožňavskom Bystrom, odchádza do Horného Gemera. Na jeseň roku 1858, na príhovor Sama Tomášika, slovanskej legendy, ho však postihlo šťastie. Stáva sa profesorom slovenského jazyka a literatúry, nemčiny, náboženstva a zemepisu na banskoštiavnickom ev. lýceu. Zároveň prijíma miesto kazateľa miestnej nemeckej komunity. A aby toho nemal málo, vydáva v Štiavnici tretí až šiesty zväzok *Slovenských povestí*, ktoré pripravil s priateľom Augustom Horislavom Škultéty, čo ho finančne temer zruinovalo. Našťastie má psychickú oporu vo svojej mladej žene Paulínke Schmidtovej. Už o niekoľko mesiacov však píše svojmu priateľovi básnikovi Jánovi Bottovi šokujúci list:

„Milý Janko... moja žena je chorá... trápia ju strašné suchoty, odchádza mi pred očami. Túži po dieťati a ja sa bojím, ak sa jej túžba naplní, možno ju to zabije... Božemôj, a moja druhá láska, moja rozmilá, hoci hrbatá nevesta Banská Štiavnica, ma začína nenávidieť...“

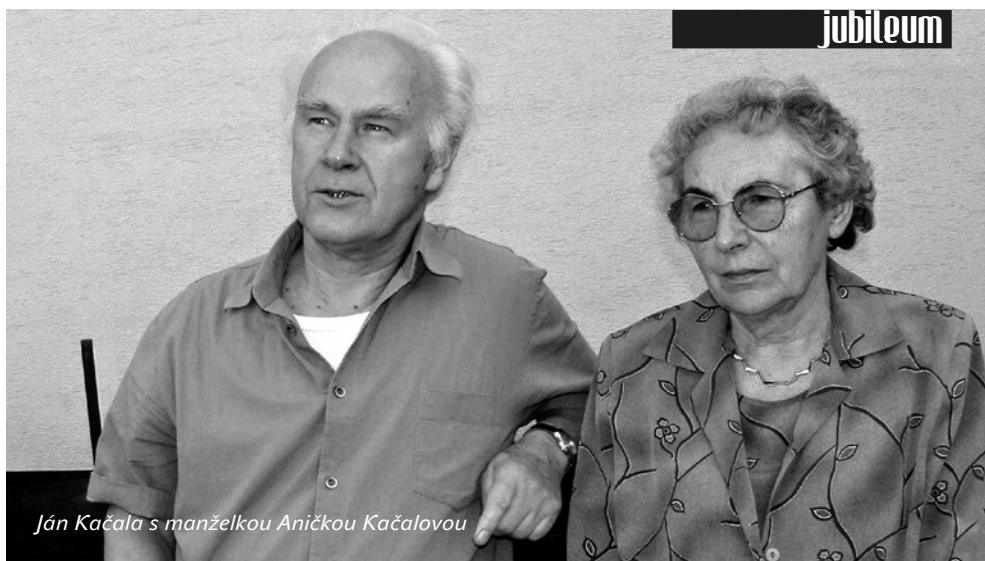
Presnejšie, nie Štiavnica, profesora Dobšinského začína nenávidieť jej maďarónska, slovenská honorácia. A tak

len čo začne vietor fúkať z inej strany, zarinčí sklo v oblokok jeho bytu. A to nie je všetko. Profesor Dobšinský, na ktorého si jeho žiaci budú ako na výborného kantora spomínať do konca života, odrazu nemá čo učiť. A tak mu neostáva nič iné len naložiť chorú tehotnú manželku na furmanský voz a odísť do Drienčan, kde sa uvoľnila fara po jeho priateľovi Jonatanovi Dobroslavovi Čipkovi, tvorcovi štúrovskej literatúry pre deti a mládež. Lenže Dobšinskému osud nepraje. Najprv tuberkulóze podľahne Paulínka, o pár mesiacov aj princeznička Olinka. V rozpätí niekoľkých mesiacov zostáva na drienčanskej fare sám ako prst. Tma za ním, tma pred ním. Pravdaže robí, čo treba – káže, sobáši, krstí, pochováva, no nič nepočuje, nič nevníma, nič necíti. O zapisovaní a cizelovaní rozprávok nemôže byť ani reči. Horko-ťažko pokračuje v zbieraní finančných darov na vznikajúce revúcke gymnázium. Je až neuveriteľné, že v jeseni roku 1862, po otvorení gymnázia, odovzdá svojmu priateľovi, teraz gymnaziálnemu správcovi A. H. Škultétymu, 15 000 zlatých.

Dobre čítate.

Muž, ktorý by potreboval pomoc, sám pomáha. Nuž nie div, že rozprávkovej živej vody, ktorá ukončí jeho trápenie, sa dostane i jemu. Tá živá voda sa volá Adelka Čajaková, mladučka vdova po jeho konškolákovi z Levoče Jankovi Čajakovi, a jej syn Janko, budúci vojvodinský spisovateľ Ján Čajak, ktorý nikdy nebude pre Dobšinského pastorkom, ale len a len synom.

A tak Dobšinský znova žije. Píše, zbiera povesti-diamanty a hlavne ich brúsi do nevidanej krásy. ■

Ján Kačala s manželkou Aničkou Kačalovou

Mnoga ljeta, pán profesor

„Kým v prvých mesiacoch a rokoch si dieťa osvojuje jazyk napodobňovaním rečových prejavov rodičov, najmä matky, v ďalších rokoch, keď už ovláda základnú slovnú zásobu a vie tvoriť vety, nadobúdajú pre formovanie jeho jazykového vedomia veľký význam aj také postupy, ako je **čítanie ľudových rozprávok...**“ Autorom týchto slov, publikovaných v prvom ročníku revue Bibiana (1993) nie je spisovateľ, folklorista, ale jazykovedec. Dodávame excelentný. Jeho vstup do periodika, ktorého programom mala byť výchova, humanizovanie dieťaťa umením, sa javil viac ako spestrenie nového časopisu než koncepčný redakčný zámer. Už najbližšie príspevky Jána Kačalu však ukázali, že zaradenie jeho jazykových interpretácií detských kníh nebolo náhodné. Bolo to nadviazanie na 60. roky a ich programový záujem o jazykovú kultúru detských kníh. Ak však v tomto období tento záujem preukazovali via-

cerí jazykovedci, po roku 1993 sa ich analýze venoval už len profesor Kačala. Jeho aktívna účasť na povestných celoslovenských konferenciách o literatúre pre deti a mládež na Katedre slovenského jazyka a literatúry PF UK bola jedinečná tým, že potvrdila majstrovstvo mnohých autorov v narábaní s jazykovými a štýlovými prostriedkami a zároveň preukázala nezastupiteľnú pozíciu jazyka detských kníh pri skvalitňovaní súčasného slovenského literárneho jazyka. To všetko je dôvodom, aby revue Bibiana pri výnimočnom životnom jubileu nášho výnimočného jazykovedca, mu k jeho životnému jubileu zaželala Mnoga ljeta.

„A živijó!“ volá s pohárom modranského veltlínskeho v ruke Ľudovít Štúr, ktorého Jazykovedný ústav profesor Ján Kačala zveľadoval mnoho rokov. A na znak spokojnosti si s jubilantom prítukne.

ONDREJ SLIACKY ■

MIROSLAV DOBIAŠ

Adam a tajomstvo orloja

Čachtice, Parcela s. r. o., 2021, 240 s.

Málokedy sa stáva, aby sa v diele pre väčšie deti (tak od 10 do 12 rokov) našlo toľko stôp po žánroch, druhoch, štylistických rovinách, jazyku atď. ako v novom a zároveň prvom románe Miroslava Dobiaša *Adam a tajomstvo orloja*. Kniha má zaujímavé pozadie. Autor je synom známeho spisovateľa Rudolfa Dobiáša, sám si knihu pripravil, vrátane obálky, a aj vydal. Je to vždy riziko, keď sa potomok známeho umelca pokúsi ísť v otcových šľapajach. Automaticky je porovnávaný a hodnotený s prihliadnutím na spomenutý fakt.

V prípade Miroslava Dobiaša nie je potrebné ohliadať sa dozadu, na otcovo dielo. Jednak je to človek, ktorý žije v dnešnom svete, stretáva sa s problémami súčasnej spoločnosti a jej najmladšej generácie, jednak si zvolil inú cestu ako otec. Treba však priznať, že zdedil schopnosť dobre štylizovať a ohýbať jazyk tak, aby mu slúžil a nezotročoval ho.

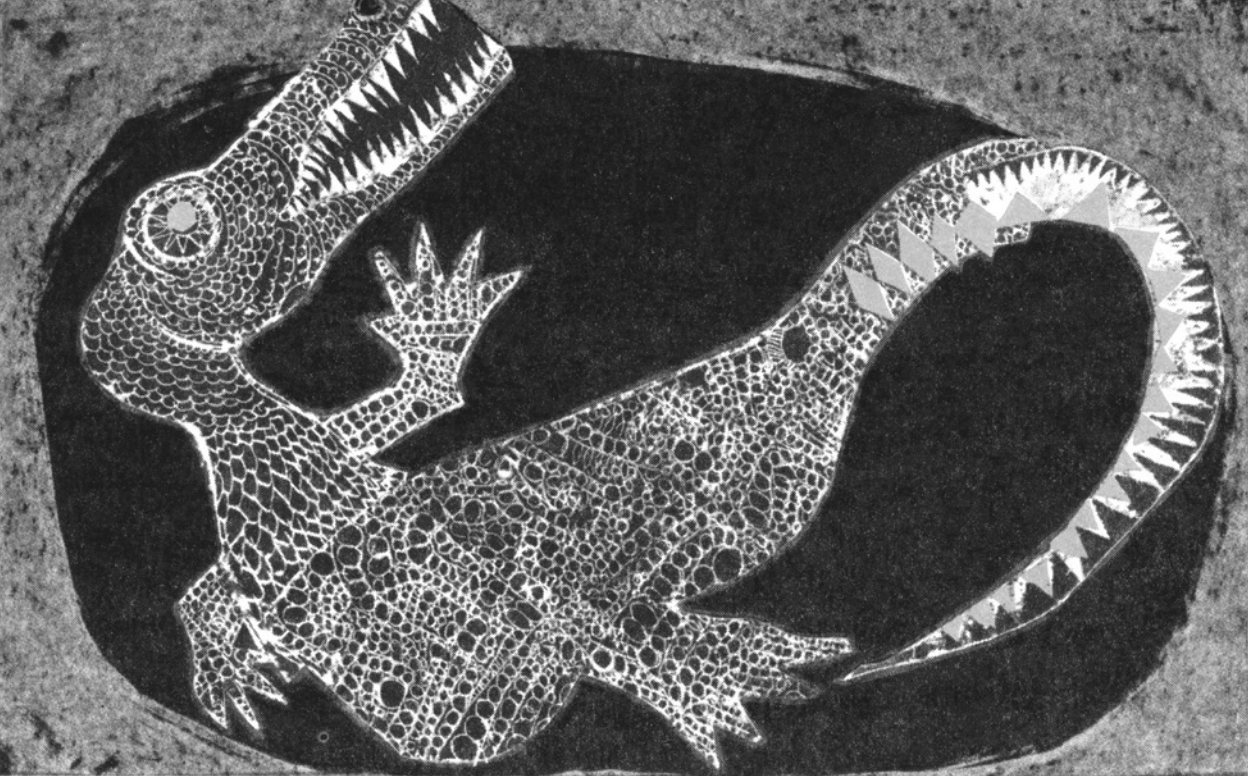
Názov románu *Adam a tajomstvo orloja* naznačuje, že pôjde o niečo záhadné, tajomné, nečakané. Ale nielen názov. Tajomstvo sa pripája ku všetkým dejovým líniam, postavám, predmetom atď. Tajomstvo ukrýva pražský orloj, jeho strážcovia, otec hlavného hrdinu. Tajomstvo slúži nielen na vyvolanie zvedavosti čitateľa, ale aj na gradáciu príbehu, zapojenia nových komponentov do deja atď.

Okrem tajomstva sa dielom vinie línia opierajúca sa o Bibliu v kontraste

s prvkami literatúry fantasy a výsledkami súčasnej vedy či životného štýlu. Je zaujímavé, že stretý odlišných prvkov nepôsobia rušivo, nekonztrujú si, práve naopak – podriaďujú sa umne skonštruovanému dej, pomáhajú jeho rozvíjaniu a konečnému riešeniu.

Základ príbehu je založený na zážitkoch desaťročného chlapca Adama a jeho mamy Evy. Adam a Eva podľa Biblie sú zakladateľmi ľudského rodu. Aj postavy v danom prípade sú na začiatku dobrodružného rozprávania o tajomstve pražského orloja. Hneď prvé kapitoly nielenže zobrazujú súčasný život na slovenskej dedine či v mestečku, ale aj chlapčenské vylomeniny, prvé lásky, vzťah k náboženstvu, matke i starej mame, ale aj veľmi humorné komentovanie konkrétnych zážitkov. Humor sa nevyhýba ani pri pointovaní napínavých zážitkov, ako bol napríklad návrat starého otca z minulosti: „Dedko, ja som taký rád, že žiješ! zvolal a skočil na neho. Michal ho neudržal, obaja spadli na podlahu, ktorú posledných šesťsto rokov nikto nezametal. V tej chvíli sa mama premenila na vešticu, presne videla svoju blízku budúcnosť. Dnes večer budem prať, pomyslela si“.

Veľmi často sa autor uchyluje aj k „trojuholnému“ pohľadu na jednu vec, napr. na kostol, náboženstvo a Bibliu. Kým babka pokladá za povinnosť čítanie Biblie, matka poslušnosť babke, Adam v nej nachádza napríklad pôsobenie nadpozemských tvorov, napr. ufónov pri prorokovi Ezechieli a tu aj získava inšpirácie k niektorým nasledujúcim činom. Veľa humoru sa nachádza v spoložití starších ľudí s mladšími, kde

Obrova stupaj, 1975

Adamov názor či odpor je iba v polohe vnútorného monológu, čím si ušetrí napomínanie a trestanie. Zábavný je jeho láskavý i kritický postoj k matke (otec je neznámy), posmešný k babke a obdivný k prvej láske Tamarke (tá svojimi radami pomáha pri riešení niektorých problémov, tvorí akýsi doplnok Adamovej postavy, spomína sa iba v súvislosti s ním, nežije ako samostatná postava).

Dôležité sú situácie, kde sa konfrontuje podávanie vedomostí v škole učiteľkami, následne cez mobil a napokon cez vlastnú skúsenosť. Pre slovenského čitateľa majú veľký význam práve fakty a osobnosti z českých dejín, lebo sú podávané zábavne a so zmyslom pre humor.

Kým rodinný život postáv na Slovensku a neskôr aj v novej pražskej rodine nesie znaky psychologického románu,

konanie a myslenie Adama sa pohybuje v medziach dobrodružnej lektúry, literatúry fantasy, ale obsahuje aj prvky literatúry faktu, histórie či astrológie. To všetko sa spotrebúva pri odhalení dvoch základných tajomstiev románu. Prvé sa dotýka stroja času, ktorý pred mnohými rokmi nainštalovali pod pražským orlojom. Cesta Adama a jeho matky do Prahy súvisí s druhým rodinným tajomstvom, súvisiacim so strateným otcom. Obe spája starý pán Šindel, ktorý je potomkom ochrancov stroja času a orloja a zároveň Adamovým starým otcom. Hľadanie a spojenie všetkých súčastí do zdarného a víťazného celku tvorí dobrý dobrodružný román so všetkými potrebnými peripetiami.

Zaujímavý je spôsob zvyšovania napätia. Autor často využíva prvky z iného žánrového postupu, napríklad kom-

plikuje ukončenie istej akcie zapojením ďalšej postavy, ktorá pridáva rozmer detektívky.

Dobrodružstvá sú v románe rozličného charakteru a typu: 1. niektoré sú podložené a vysvetľované vedec-ky; 2. iné, ktoré súvisia s detským hrdinom, majú rozprávkový charakter. A to sme už pri ďalšom rozmere knihy, pri jej vzdelávacej funkcii. Autor má dobre naštudované fakty z českej histórie (doba Karola IV.), architektúry (Karlov most, Clementinum), ale pozná aj legendy okolo orloja, ku ktorým pridáva aj fantazmagorické výmysly, ktoré neprekážajú, lebo slúžia vývoju dobrodružstiev okolo stroja času a návratu Adamovho otca z minulosti.

Literatúra fantasy účinkuje napríklad pri charakteristike funkcie duše, ktorá stráca v danom príbehu náboženský obsah a je pomenovaním akejsi nehmotnej súčasti ľudského tela. Tá sa môže premiestniť pomocou stroja času do minulosti i budúcnosti, ale sa aj odtiaľ vrátiť. V tejto súvislosti sa využíva astrológia a „vedecký“ výklad starého otca.

Až po stranu 148 sa línia dospelých s detským vyvíja v podstate rovnako. Ale od tejto strany sa hlavným činiteľom stáva Adam, ktorý je rozhodnutý ukradnúť, či nechať si kľúč od podzemia. V jeho myšlienkach bojuje túžba dostať sa pod orloj s výčitkami svedomia. On, ale aj čitateľ si tu kladie otázku, prečo to chlapec urobil. Viedla ho k tomu túžba po dobrodružstve, zvedavosť alebo snaha vyslobodiť otca? Až do konca románu sa tejto dileme nevyhnete.

Aby snaženia Adama a starého otca neboli také jednoduché, autor prikomponoval zradcu – negatívnu postavu

Dávida, ktorý mení celý príbeh na detektívku, i keď – dodajme – s mnohými náhodami.

Upúta aj filmové videnie autora, zreteľné napríklad pri opisoch istých prostredí (pražské námestia v stredoveku, panovanie Karola IV., oslavy 100. výročia založenia Karlovej univerzity a pod.)

Svoju úlohu v príbehu zohráva aj technika. Na jednej strane fantastická (stroj času), na druhej strane realistická (odpočívacie zariadenie, mobily a mnohé iné). Obe sú funkčne použité a prispievajú k hodnovernosti príbehu.

Možno predpokladať, že román *Mirolava Dobiaša Adam a tajomstvo orloja* si nájde čitateľov, resp. už si našiel, súdiac podľa množstva ohlasov, lebo vytvára hodnotnú zábavu, ktorej je pre túto vekovú kategóriu nedostatok. Pritom sa netvári, nevnučuje, ale ponúka a podáva pomocnú ruku príjemcovi, ktorý už možno stratil spojenie s čítaním.

MARTA ŽILKOVÁ

ALEXANDRA SALMELA

Fantazmagorický kamarát

Bratislava, Artforum, 2021,

il. Martina Matlovičová, 111 s.

V súčasnej literárnej tvorbe pre deti a mládež sa čoraz častejšie stretávame s tematizovaním negatívne vnímaných spoločenských javov. Jedným z nich je problematika šikanovania, ponižovania, pohrdania a ubližovania druhej osobe. Na tento jav, ktorý je na školách a v súčasnosti aj na sociálnych sieťach rozšírený, sa rozhodla umelecky zaregovať uznávaná slovensko-fínska pro-

zaička, poetka a dramatička Alexandra Salmela. V roku 2013 získala ocenenie BIBIANY Najkrajšia kniha Slovenska za titul *Mimi a Líza: Jedna má oči stále zatvorené a druhá ich má dokorán. Každá pozerá, ale spolu vidia* (Slovart, il. Katarína Kerekesová, Boris Šima, Ivana Šebestová). Od roku 2013 spolupracuje s výtvarníčkou a ilustrátorkou Martinou Matlovičovou. V ich kooperácii vznikla kniha *Žirafia mama a iné príšery* (Artforum, 2013) a ekosymbolická, alegorická a filozofická rozprávka pre deti aj dospelých s názvom *Strom* (Literárne informačné centrum, 2020). Salmela píše svoje príbehy paralelne v slovenčine a fínčine a týmto spôsobom vzniklo aj dielo *Fantazmagorický kamarát* (2021), ktorého fínsky dvojnásobník vyšiel už v roku 2019.

Zo samotného názvu dobrodružného príbehu vyplýva, že v sebe nesie znaky fantázie. Hlavným hrdinom príbehu je dvojica, dieťa Papu-Pau a jeho vyfantazirovaný zvierací priateľ, gepard s leviou hrivou. Ako invenčný možno vnímať fakt, že Salmela neidentifikovala dieťa Papu-Pau pohlavím. Týmto naznačuje, že problém šikany nie je rodovo oklieštený, zažívajú ju rovnako chlapci, ako aj dievčatá. Prekonať strach pomáha dieťaťu imaginárny gepard, ktorý je tak trochu alúziou na *Tracyho tigra*, spoločníka, sprievodcu životom. Gepard je radcom, vnútorným hlasom dieťaťa, podporujúcim ho v jeho samostatnosti, sebadôvere, ale aj imaginácii. Detskému čitateľovi zaiste bude sympatický jeho úsmevný slang a taktiež chrlenie rozličných faktov o zvieratách či prírodných javoch. Originálna je aj tvorba fikčného sveta, v ktorom svet reálny a ten vyfantazirovaný miestami splývajú (napr.

keď plyšová hračka Strombrd zaburáca hromovým hlasom, až Drsnákovi vypadne z rúk mobil), inokedy sú explicitne oddelené priamou rečou postavy (napr. keď sa gepard prihovára dieťaťu: „*Vyfantazmagoríruj si, že sa akože poriadne rozbehnem...*“ (s. 94).

Ústredným motívom knihy je odolávanie a postupné vzopretie sa Papu-Pau strachu zo šikanovania tínedžerom, Drsnákom. Vzhľadom vytvárajú vizuálnu metaforiku šikanovania; dieťa má na hlave starú hokejovú prilbu a na pleciach uterák ako neviditeľný plášť, aby sa dokonale vedelo ubrániť pred šikanujúcim Drsnákom, ktorý má na sebe pancierovú bundu a mohutné kožené topánky. Salmela explicitne odkazuje aj na psychickú šikanu, ktorá je v mnohých prípadoch oveľa ťažšia ako tá fyzická: „... *ak sa človek nechá ponížiť jeden raz, šikana neprestane nikdy a neskončí sa len pri posmeškoch, naopak: bude pokračovať sácaním a bitkami, a okrem toho posmech je často omnoho horší než úder päťou*“ (s. 22). Okrem týchto foriem je vyobrazený i súdobý typ internetovej šikany a s ním súvisiaca ťaživá situácia, ktorú sprevádzajú pocity úzkosti a neistoty: „*Na akú sieť ho chce Drsnák hodiť? Na lepkavú pavúčiu sieť? Na rybársku sieť? Sietkovanú sieť? Papu-Pau nemalo rado siete, nechcelo sa dať zamotať do ôk ako vianočný kapor*“ (s. 13).

Niektoré kapitoly sú menej dobrodružné a sú skôr doplnkom k hlavnej dejovej línii. Predsa však v nich možno nájsť skryté odkazy na aktuálne spoločenské problémy, o ktorých sa môže detský čitateľ porozprávať s dospelými. Sú to posolstvá o nesprávnom stravovaní: „... *aby ich škvŕkanie v bruchu nezobudilo zo sladkého sna a v hnus-*

Samuel Czambel: Janko Gondášik a zlatá pani, 1969

nej plúšti ich nevyhnalo do obchodu nakúpiť si polotovary, pretože polotovary nie sú príliš zdravé, ale divina – tá teda áno!“ (s. 49), konzumnom spôsobe života alebo o hľadaní pravej identity človeka, teda o tom, ako strašne bolí, ak nie ste sami sebou. Túto ideu reprezentuje postava slona Heňa, ktorý „pracoval“ v múzeu ako mamutí preparát, a tak doslova „nebol vo svojej koži“.

Po lexikálnej stránke využíva Salmela často skomolené slová, ktoré sú zdrojom humoru a zároveň sú pre detského čitateľa popudom k ich náprave. Kreuje ich vtipne až absurdne za pomoci spojenia dvoch foneticky podobných slov (napr. škvrtok, hrôzodušný, drsnokožec, titanus), vytvára

úsmevné okazionalizmy (lyžoch, zlerobič, čučoriedčie), nové slová (tablohnát – mobil, hopsulína – trampolína), či frazeologizmy (nájst iglu v kope sena). Humorne tak vyznievajú pasáže určené napríklad aj pre staršieho čitateľa: „Policajti sú zaneprázdnení a tí, čo majú čas, sú skrumplovaní, tak to bolo v novinách“ (s. 29). Podnecujúc rozvoj slovnej zásoby využíva aj málo frekventovanú lexiku a hovorové slová (pahýl, rázsocha, výšavy) či expresívne výrazy (frčka, papek, randál), pri ktorých bude, samozrejme, nápomocný dospelý čitateľ.

Pre ilustrátorku Martinu Matlovičovú, držiteľku Zlatého jablka BIB 2009, je charakteristická kombinácia maľby, kresby a koláže so žiarivou paletou fa-

rieb (dominuje najmä modrá, červená, tyrkysová či oranžová). Príznačná je napr. aj absencia zobrazovania zákonov perspektívy, infantilnosť a grotesknosť postáv a ilustrácie, ktoré sú doplnené o humorné texty, spájajúce sa s typickým detským výtvarným, ale aj rečovým prejavom. Matlovičovej tvorba sa vyznačuje nekonvenčnosťou, hravosťou a uvoľnenou fantazijnosťou, čím korešponduje aj s charakterom Salmeliných nonsensových príbehov.

Salmele sa prostredníctvom postavy Papu-Pau podarilo citlivo ukryť posolstvo o čistej detskej duši, odhodlanej pozrieť sa svojmu strachu do očí a stále v ňom vidieť to dobré: „*Ostré dúhové pazúre boli len obyčajná bižutéria a obrovitánske lesklé bulvy boli slnečné okuliare, čo zakrývali pár vodnatých očí. Drsníak mal aj srdce, bilo mu schúlené v kútiku hrude*“ (s. 102). V postave Drsníaka možno čítať dieťa, ktoré svojou vonkajšou maskou zakrýva svoj vnútorný boj, o ktorom nemá možnosť pohovoriť si. V obidvoch prípadoch však platí, že problémy sa dajú riešiť, že existuje východisko z nepríjemnej situácie a že všetko ide o čosi ľahšie, ak sa na svet nazerá optimizmom a štipkou fantázie.

VERONIKA ČIGARSKÁ

SVATAVA URBANOVÁ

Konfigurace – Figury a figurace II.

Prešov, Prešovská univerzita v Prešove, 2021, 280 s.

Monografia *Konfigurace – Figury a figurace II.* nadväzuje na prvú publikáciu s názvom *Figury a Figurace*

(2010) literárnej historičky, teoretičky a kritičky Svatavy Urbanovej. Publikácia sa zaoberá problematikou textovo-obrazových naratívov, resp. obrazových/obrázkových kníh, ktoré sa radia do literatúry pre deti a mládež. Tento jedinečný typ kníh ako spojenie verbálnej (textovej) a vizuálnej (obrazovej) zložky je fenomén, ktorý je centrom skúmania a štúdií predovšetkým zahraničných vedcov (P. Nodelman, M. Nikolajeva, L. R. Sipe, E. Arzipe, S. Pantaleo), no v poslednom období aj predmetom výskumu v českom a slovenskom prostredí (M. Šubrtová, I. Gal Drzewiecka, D. Petáková, D. Lešková, M. Andričíková). Bazálnym pojmom publikácie je *obrazový naratív*, ktorý má v detskej literatúre rozličné literárne podoby (od obrazových albumov, leporel, grafických románov, nemých kníh, až po komiksy), čo môže byť podnetné najmä pre pedagógov a výskumníkov v oblasti detskej literatúry, ale aj v oblasti skúmania detskej recepcie.

Publikácia je rozdelená do deviatich kapitol, v ktorých sa autorka venuje rozličným typom obrazových naratívov, prevažne českých a zahraničných autorov/ilustrátorov, rozčlenených do deviatich tematických celkov. V prvej kapitole sa v troch štúdiách autorka zameriava na klasické rozprávky, balady a robinsonády, teda pretexty, ktorým súčasní autori dali novú podobu, či už inovatívnym grafickým spracovaním Květy Pacovskej v *Popelke*, voľbou nového média – komiksu Marca Turinoho v *Kytici*, či postupmi moderného výtvarného umenia 20. st. u Petra Sísa v *Robinsonovi*. Druhá kapitola je orientovaná na kulturologické a architektonické aspekty vybraných miest,

ktoré sa detskému čitateľovi sprostredkujú v ikono-textových naratívoch – *Toto je Jeruzalem, Toto je Istanbul* a *Sen v Benátkach* Štěpána Zavřela. V tretej kapitole je autorkinou intenciou sprostredkovať súčasné tendencie v českej literatúre pre deti a mládež, ktoré v závere súhrnne opisuje cez vizualitu, neistého adresáta, kolektívnu, kultúrnu, historickú a sociálnu pamäť, ustálenú konfiguráciu časopriestoru a intertextualitu. Štvrtá kapitola sa zameriava na fenomén intermediality, teda prepojenia viacerých typov médií. Autorka ilustruje ich estetickú pôsobivosť v dvoch publikáciách, *Krtčích výletech* a *Modrom tygrovi* a neopomína

ani ich podoby filmov a hier. V piatej kapitole je cieľom demonštrovať transformácie uspávaniek a leporel. V prvej štúdii je analyzovaný súbor uspávaniek Robina Krála, cez ktorý autorka poukazuje na synkretickosť – prepojenie obrazu, slova a hudby. V druhej štúdii rozoberá vybrané leporelá a zdôrazňuje ich súčasné transformácie. Šiesta kapitola je postavená na interpretáciách umelecko-náučných obrazových naratívov, v ktorých sa detskému čitateľovi približuje život Franza Kafku, Antoina de Saint-Exupéryho a českého bežca Emila Zátopka. Siedma kapitola bližšie predstavuje grafopoetickú tvorbu Petra Nikla, experimentátora s knižným

Pavel Dobšinský: Popelvár, 1971

dizajnom, a symbolické svety uznávaného českého tvorca obrazových naratívov Pavla Čecha. V ôsmej kapitole sa autorka zameriava na grafický román s názvom *Divoši*, v ktorom dochádza ku konfrontácii dvoch civilizácií, americkej a európskej. Autorka v nej bližšie popisuje jeho obsahové aj výtvarné spracovanie. Záverečná kapitola je postavená na štúdiu troch komiksov, vychádzajúcich zo sociologického výskumu rómskej komunity. Terminologický slovník v záverečnej časti knihy slúži na ozrejmienie pojmových nejasností.

Autorka cez poetologické aspekty vybraných obrazových naratívov reflektuje súčasné trendy tohto dynamicky rozvíjajúceho sa žánru kníh. Rešpektuje prepojenie slova a obrazu ako jeho dvoch neoddeliteľných súčastí. Pozornosť zameriava na jeho tradičné aj inovatívne prvky v podobe vizuality, intermediality, žánrového synkretizmu či intertextuality. Cez interpretačné a analytické ukotvenie skúmanej problematiky poukazuje na jeho estetické a umelecké kvality ako knihy-artefaktu, ktorého umelecké stvárnenie už nie je len jednoduchým reprodukováním textu, ale vyznačuje sa mnohoznačnosťou a komplexnosťou, rozširujúcou interpretačné schopnosti detského čitateľa.

VERONIKA ČIGARSKÁ

DANIELA FISCHEROVÁ

Vúdúlínek

Praha, Meander, 2020,

Il. Jakub Kouřil, 67 s.

Na začátku pohádkového vyprávění stojí: „Jeho rodiče se jmenovali Blbule a Blboul. Uznejte sami, to není šťastný

start.“ O něco dále se dovídáme, že Vúdúlínek proti své vůli soustavně zlobí, třebaže to ani nechce dělat, že Blbule je tlustá, líná, rozcuchaná, ušmudlaná, umluvená a protivná jezinka a Blboul je nemluvný hejkal. V lese ovšem žije také mladší a veselejší jezinka Ostružina, a tak trochu stranou stojí osamělá, pro někoho podivínská, ale především vystrašená a téměř průsvitná jezinečka, přibližně šestiletá jako Vúdúlínek. Její kamarádkou by mohla být Rozárka, věková vrstevnice Vúdúlínkova a jezinečky, která chodí do lesa s rodiči, ale vidí ji jen holčička. Rodiče na jezinky nevěří, proto stvoření bledne, je až průsvitné a mechově zelené. Malá jezinka se cítí osamoceně, protože je také dost smolačkou a při navazování přátelství s lesními zvířátky vždy všechno pokazí.

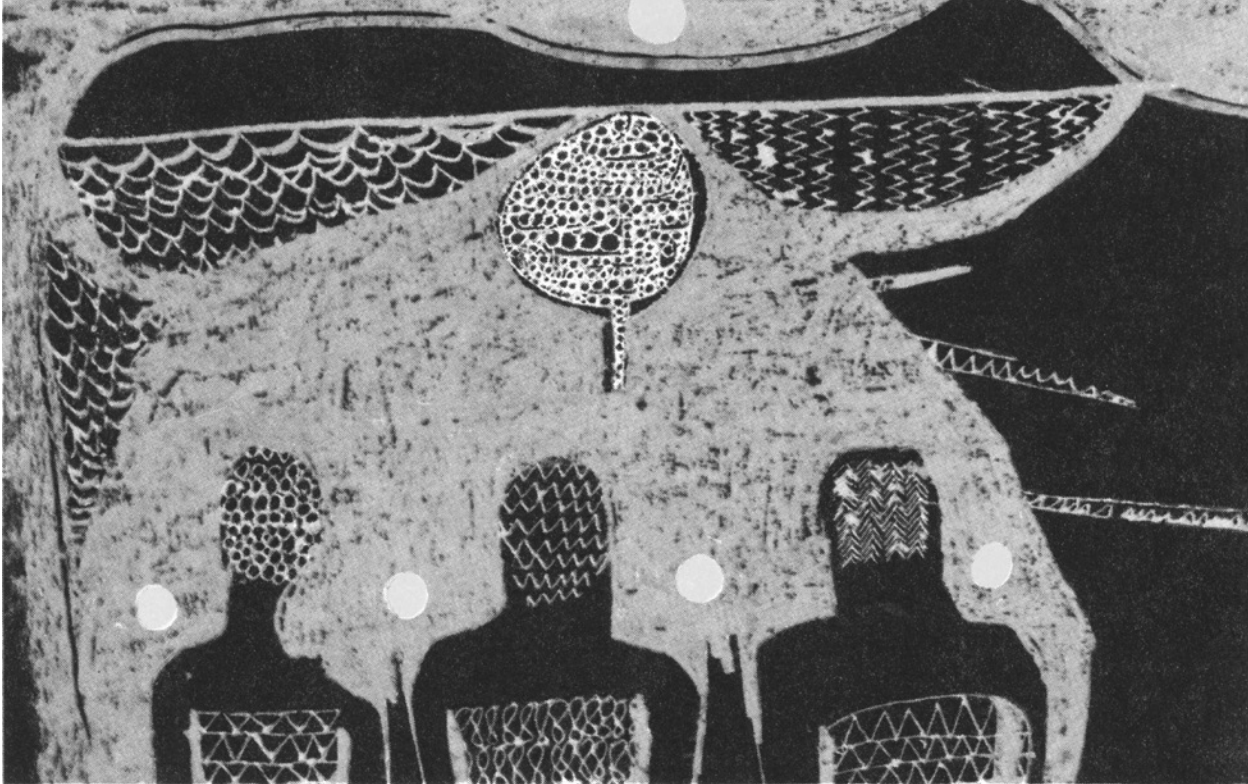
Možná by pomohl Luboš Mrkvička, obyvatel Bílého lesa, kterého jako mládence utancovala Ostružina tak, že se již mezi lidi nevrátil. Žijí spolu šťastně a spokojeně, neboť Ostružina nestárne, každý den se společně veselí v krásném čistém lese. Ten se vžil s přezdívkou Krach nebo Krachles, neboť ho kdysi zakoupila zahraniční firma, ale zkrachovala dřívě, než stačila les zničit do poslední jedle. Mrkvička se zatím naučil hlasům lesa, rozumí šumění listů i zvířecí řeči, rozpoznává náladu řek Chrchlavy, Huhlavy a Brblavy, a kdyby nebylo Blbule, byl by bezstarostný až do své smrti. Blbule ovšem Mrkvičkovi namluví, že je pro Ostružinu starý, protože jako lidský tvor se mění mnohonásobně rychleji. Lukáš Mrkvička, kterému je už pětapadesát a má dlouhé šedé vousy, se tím začne trápit. Vidíme, jak stačí něčemu nepravému uvěřit a hned ztratíme sebedůvěru a svět je rázem méně radostný.

Vnímáme-li postavy této moderní pohádky jako nositele určitých vlastností a rolí, stávají se tím, čím jsou předurčeny již svými jmény. Když dojde ke změně, dějí se zázraky. Např. Blbule se zbaví své mnohomluvnosti a rýpalství, stačilo, aby se jmenovala Řeřicha – podle oranžové kytky, kterou si zamilovala také proto, že má ve svém pojmenování dvě „ř“. Blbule ráda vyslovovala slova jako „čtyřspřeží, přestřelka, řeřicha, pepř.“ U málomluvného Blbula stačí, aby byl přejmenován na Ředkvičku a hned se skamarádí s Mrkvičkou. Nejenže si mají o čem povídat, když patří svými jmény ke kořenové zelenině, ale rozumí si potichu i nahlas. Jezinečka se stane viditelnější a především šťastnější, když najde v lese Rozárcin ztracený mobil a uslyší oslovení „Rozinko“. Začne hopsat radostně mezi stromy a opakovaně si prozpěvovat: „Jezinka Rozinka! Jezinka Rozinka!“ Sousloví znělo skvěle. Asociovalo něco milého, co dodávalo jezinečce sebedůvěru a víru ve své schopnosti.

Nejdůležitější je však změna jména hlavní postavy – Vúdúlinka. Jeho jméno představuje důležitou součást nejen charakteristiky postavy, ale také složku tematicko-syžetovou, neboť zahrnuje příběh jména i smysl pohádky. Podílí se na výstavbě celku a právem se dostává do titulu knihy. Blbule (nyní Řeřicha) a Blboul (nyní Ředkvička) ho kdysi našli v lese a ujali se ho. Nepřemýšleli nad původem, pouze viděli opuštěné malé stvoření a začali se o chlapce starat. Blbule chtěla, aby se jmenoval podle známé pohádkové postavy Budulínek, a protože jediným tvorem, který uměl v lese psát, byl Lukáš Mrkvička, tak k němu došli. Ochotně vyhověl, jen udělal chybu a omylem napsal Vu-

dulínek. Pak se mu zdálo, že tam něco chybí, a tak tam přidělal čárky na obě „u“ a malér byl na světě. Vúdúlinek byl předurčen svým jménem pro černou magii. Některé věci se dějí mimo nás, někdy omylem, jindy náhodou, dokonce stačí, když jsou špatně pochopeny. Chlapec měl navíc nápadně velké temné oči a uhrančivý pohled, všude vzbuzoval strach. Při pohledu na Vúdúlinka zkrotl dokonce zlý vlk. Zavyl, stáhl ocas mezi nohy a zuby mu začaly padat z huby... jeden, druhý, třetí... Vlka zašišlal: „Pomóč!“ a prchal pryč. Naštěstí mu na konci příběhu pan Mrkvička také navrhne změnu jména. Vúdúlinek dostává jméno Mauglí a jako jeho druh z Knihy džunglí je chytrý a přátelský, obratně si poradí se vším, s čím se v lese setkává. Autorka nepřímou vtahuje čtenáře do tvorby prototypů literárních postav, které mnohdy stojí u zrodu celé poetiky díla, zároveň dává najevo, že v autorských pohádkách může identifikační funkce jména plynule přecházet ve funkci charakterizační.

Malá jezinka Rozinka se nastěhuje k Mrkvičkům a Ostružina ji učí všechno potřebné: tancovat a šít klobouky z kůry. Lukáš Mrkvička ji učí číst a psát. Změnou jmen postupně došlo k proměně spojené s vývojem postav. Vlastně by mohl příběh o Mauglím a jeho blízkých z lesa Krachles pokračovat, podobně jako je tomu u Stančíkova Jezevčíka Chrujdy, všeuměla z lesa Habřince, další erbovní postavy nakladatelství Meander, ale nemusí. Neboť Mauglí je lidského původu a jakkoliv se jeví záhadně a ambivalentně, byl by podle Daniely Hodrové spíše postavou hypotézou než postavou definicí. Vypravěčsky nám Vúdúlinek připomíná Čapkův modifikační postup, jak

Obrova stupaj, 1975

ho známe z knihy *Devatero pohádek*, s vtipnou personifikací a personalizací fantastických postav. Autorka navazuje na celou zcivilňující pohádkovou linii, která je blízká dětskému prožívání skutečnosti. Posлуhač je přímo aktivován autorčíným proudem slov a představami. Jeho pozornost pak směřuje nejen na pohádkový děj jako celek, ale také na jednotlivé scény, výčty, digrese, nápady, gnómy, výrazy, slovní hříčky, neboť to všechno je hodno samostatného povšimnutí. Prostřednictvím substituční ekvivalence, bezprostředně a otevřeně se aktualizují pozitivní vztahové hodnoty. Jsou jimi nalezení sebe sama (identifikace umocněná jménem), aktivizace pozitivních sil, zbavení se předsudků, obnovení souladu mezi skutečností a zdáním.

Kniha je graficky nádherně řešená, na tom má zásluhu Barbora Toman Ty-

lová, doprovázejí ji ilustrace výtvarníka, režiséra a animátora **Jakuba Kouřila**. V tandemu s Danielou Fischerovou se osvědčil ve sbírce veršů pro děti *Ochechule s ukulele* (2018) a ve čtvercovém leporelu *Plác tác bác* (2020). Již v nich se ukázalo, že zobrazování nefunguje pouze jako vizuální denotát, ale že dovede rozvíjet svět fantazie tak, že neexistuje nic, co by nebylo možné. Kouřilova imaginace je tentokrát syce na tajemstvím lesa a mnohostí životních forem. Mohou se přátelít tvorové různého původu, žijí-li ve vzácné symbióze s přírodou. Pohádkové vyprávění je doprovázeno černobílými kresbami občas se zeleným nebo modrým akcentem. Obrázky působí nejen svižně, vtipně a nekonvenčně, ale vynikají tajuplnou atmosférou s nepodbízivým půvabem.

SVATAVA URBANOVÁ ■

Výstava detských kníh a časopisov národnostných menšín

GABRIELA MIKULČÍKOVÁ

**#SLOVO
#JAZYK
#KNIHA**

V roku 2022 sa Centrum detskej literatúry, čítania a SK IBBY po tretíkrát zapojilo do osláv Medzinárodného dňa materinského jazyka. OSN si tento sviatok pripomína 21. februára ako pamiatku na bengálskych študentov, ktorí v tento deň, v roku 1952, zahynuli počas demonštrácie za uznanie svojho materinského jazyka bengálčiny ako druhého oficiálneho jazyka vtedajšieho Pakistanu. Počas dvoch predchádzajúcich rokov sme pri tejto príležitosti zorganizovali konferenciu Jazyk ako priestor domova.

Tento rok sme sa rozhodli pre zmenu, pripravili sme výstavu kníh a časopisov pre deti a mládež národnostných menšín žijúcich na Slovensku pod názvom #slovo#jazyk#kniha. Výstava sa konala od 24. marca do 24. apríla v Galérii Dušana Rolla v BIBIANE a bola komornou „oslavou“ dvoch sviatkov – Medzinárodného dňa materinského jazyka a tiež Medzinárodného dňa detskej knihy, ktorý si pripomína-

me každoročne 2. apríla, v deň narodenia dánskeho rozprávkaru H. Ch. Andersena.

Materinský jazyk je viac ako reč, ktorou hovoríme. V ňom sa smejeme, plačeme, v ňom cítime, myslíme. Vyjadrujeme emócie inak, ako v cudzej reči – akosi ľahšie, autentickejšie. Je preto prirodzené, že národnostné menšiny žijúce na Slovensku si svoj materinský jazyk chránia ako vzácnu súčasť svojej identity. Ako dedičstvo predkov, ktoré odovzdávajú ďalšej generácii, deťom. K tomu významnou mierou prispievajú detské knihy a časopisy vydávané v jazykoch etník. Niektoré, počtom väčšie národnostné menšiny, majú na Slovensku aj vlastné vydavateľstvá, iné vydávajú iba časopisy a knižné fondy si budujú z kníh dovezených z materskej krajiny, alebo z ich prekladov do slovenčiny.

Výstava #slovo#jazyk#kniha predstavila tvorbu autorov a ilustrátorov štrnástich národnostných menšín, ktoré žijú a tvoria v Slovenskej republike. Trinásť z nich (bulharská, česká, chorvátska, maďarská, moravská, nemecká, poľská, rómska, rusínska, ruská, srbská, ukrajinská a židovská) je na Slovensku oficiálne uznaných a k nim sme pridali aj vietnamskú národnostnú menšinu, ktorá sa o oficiálne uznanie už dlhšie usiluje.

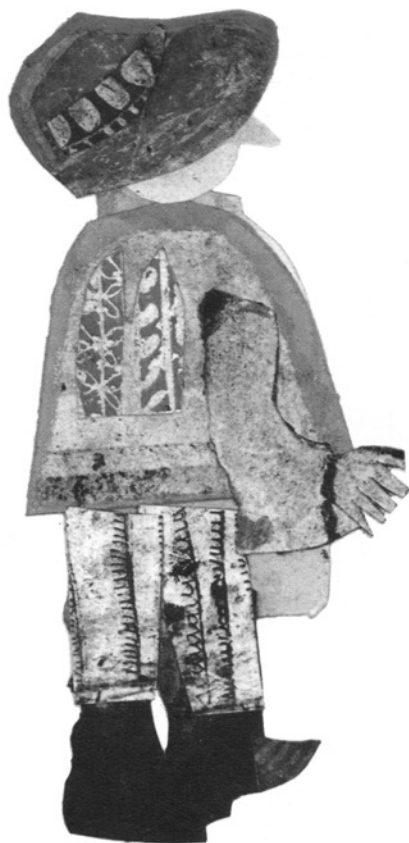
Pôvodným zámerom výstavy bolo

umožniť národnostným menšinám, aby prezentovali svoju tvorbu pre deti a mládež, ktorá vychádza u nás či už v materinskom jazyku menšín, alebo ako prekladová literatúra ich domácich autorov a ilustrátorov. Vzhľadom na rôznu početnosť jednotlivých národnostných menšín a ich aktivity sme výstavu rozšírili aj o knihy, ktoré síce neboli vydané na Slovensku, ale nám ich zapožičali jednotlivé organizácie, kultúrne zväzy, múzeá, spolky rodákov a občianske združenia, ktoré si ich uchovávajú vo svojich knižniciach a depozitároch ako vzácne kultúrne bohatstvo svojho národa. Do kolekcie vystavených kníh sme pridali aj medzinárodne ocenené detské tituly z knižnice BIBIANY.

Počas trvania výstavy sa konalo viacero sprievodných aktivít, workshopov a programov, ktorými sa jednotlivé národnostné menšiny na výstave prezentovali. Mali tak možnosť sprostredkovať svoju tvorbu a kultúrne aktivity v oblasti literárneho a ilustračného umenia návštevníkom BIBIANY. Deti sa na výstave mohli zapojiť aj do výstavnej súťaže O cenu rukavičky, alebo vyplňať krížovku, ktorá ich sprevádzala celou výstavou – cez ľudové rozprávky a veľkorozmerné ilustrácie z nich museli danú knižku nájsť, vyhľadať správnu odpoveď a vylúštiť tajničku. Každý panel národnostnej menšiny obsahoval aj QR kód, cez ktorý sa mohli záujemcovia viac dozvedieť o danej národnostnej menšine, alebo si prečítať jej typickú rozprávku.

Na výstave si mohli malí aj veľkí návštevníci prezerať a čítať rôzne obrázkové knihy, povesti, knihy pre mládež, rozprávky či lepoprelá. A hoci boli písané v rozličných jazykoch, mali veľa spo-

ločného. V každej rozprávke spravodlivosť vždy zvíťazí, zlo býva potrestané, pravda sa nakoniec ukáže a dobrých sa všade veľa zmesť. Ako do deduškovkej stratenej rukavice, do ktorej sa postupne nastahovali rôzne zvieratká... Malá myš, žabka, zajac, diviak, vlk, líška a vošiel sa aj veľký medveď. Vždy sa nejako potisli a urobili miesto pre ďalšieho príchodzieho. Výstava #slovo#jazyk#kniha mala ambíciu byť tou symbolickou rukavičkou, v ktorej všetci spolu dobre nažívame. Ako sa nám to podarilo, budú môcť posúdiť aj návštevníci po Slovensku, keďže výstava je putovná a jej prvou zastávkou bude Mestská knižnica mesta Piešťany. ■

Pavel Dobšínský: Popelvár, 1971

HRAVÁ HLAVA

Inšpiráciou pre výstavu je krásna konceptuálna kniha českých autorov Ondřeja Böhma a Davida Buddeusa: Hlava v hlavě. Výstava je plná interaktívnych prvkov o najdôležitejšej časti ľudského tela, o hlave. Dozviete sa nielen to, ako ju stvárovali rôzni umelci, ako ju ľudia rôzne nazývajú, ako v hlave vzniká nápad a koľko váži mozog, ale aj čo sú vrásky, na čo máme zmysly, aj to, prečo oči nerastú. Nakonca sa hlavu môžete naučiť aj kresliť. Prajeme vám príjemné bádanie a zábavu!

Námet a scenár – K. Kosánová; výtvarno-priestorové riešenie – B. Peuch; dramaturgia – V. Marákyová

Termín: 17. 2. 2022 – 11. 9. 2022

OD HRAČKY PO HRAČKU

Dobre navrhnutá a kvalitne vyrobená hračka podporuje a rozvíja cit pre krásu, účelnosť i empatiu. Prehliadka výstavy začína reprodukciou obrazu Pietera Brueghela, na ktorej môžu deti hľadať hry, ktoré sa hrajú dodnes. Ďalej tu nájdú repliky historických hračiek podľa archeologických nálezov, ikonickú technickú hru s názvom Merkur, ktorá sa vyrába od roku 1920 až dodnes, mesto z veľkej farebnej skladačky, domček pre bábiky a plyšového medveďa, ale aj plastové hračky z minulého storočia od známej návrhárky Libuši Niklovej. Zoznámia sa s hračkami našich súčasných dizajnérov a môžu si navrhnúť aj vlastnú hračku. Interaktívna výstava o hračkách je príspevkom BIBIANY k Roku slovenského dizajnu, vyhláseného MK SR.

Námet a scenár – I. Abrahamfyová; výtvarné riešenie – R. Bezák; grafika – S. Brezinová; dramaturgia – V. Marákyová

Termín: 17. 9. 2021 – 30. 8. 2022

NAJKRAJŠIE KNIHY SLOVENSKA 2021

Výstava ocenených kníh a súťažných titulov z rovnomennej celoslovenskej súťaže. Súťaž o najkrajšie knihy už od svojho vzniku v roku 1965 hodnotí výtvarnú úroveň a kvalitu polygrafického spracovania kníh vydaných v predchádzajúcom roku. Pod názvom Najkrajšie knihy Slovenska predstavíme tituly prihlásené a ocenené v 30. ročníku súťaže.

Komisárka výstavy – E. Cíferská; výtvarno-priestorové riešenie – V. Král; technická realizácia – Allan Lučenič a kol.

Termín: 10. 6. 2022 – 11. 9. 2022

The current issue of the Bibiana revue could be called „Happy Birthday Edition“. It is devoted to four outstanding personalities of Slovak literature for children and youth and their birthdays. The first big name is a painter, illustrator and graphic artist Viera Bombová, the second is a prosaic Klára Jarunková, the third is an illustrator and cartoonist Dana Zacharová, the fourth is a literary scientist Brigita Šimonová. The first jubilee is commemorated by the publicist *Peter Naščák* in the essay *Always Different, Always Ours*. Her work, based on the national social and cultural tradition, has received prestigious awards. Among the most important are the Cyprian Majerník Award, BIB Golden Apple '67 for illustrations to the book of Miori fairy tales *Giant's footprint*, BIB Golden Apple '69 for phenomenal illustrations to the book of authentic Slovak fairy tales *Janko Gondášik and the golden lady* and the Gold Medal at the international book exhibition in Moscow for the same book. In 1971, an international jury in Leipzig awarded Viera Bombová a Silver Medal for illustrations of the book *Legend of the Beautiful Ashma*. At present, a ninety-year-old artist of world proportions lives outside the attention of the public and cultural institutions. The second exceptional artist and writer Klára Jarunková was not affected by this unfortunate fate. Thanks to the efforts of locals, the Klára Jarunková Museum was opened in her birthplace in Červená Skala in central Slovakia at the 100th anniversary of her birth. Bibiana Revue commemorates the author known all over the world by interviewing her editor-in-chief with her daughter, the talented painter and illustrator Dana Zacharová. The interview is called *About Klára Jarunková and the apple that didn't fall far from the tree*. That apple is Dana Zacharová herself, who is celebrating a significant birthday this year. Juraj Šebesta, writer and BIBIANA staff member, wrote a short report of the Klára Jarunková Museum opening in Červená Skala. The author of the beautiful letter „Dear grandson, learn by heart“, which should be known above all by the „reformers“ of the current school, opponents of „experiential reading“, is the world-famous Italian novelist Umberto Eco. In his introduction, he writes: „I'd like to talk to you about a disease that has afflicted your and the previous gene-

ration that is already studying in universities: *I'm talking about memory loss*.“ According to Umberto Eco, memory learning is the only way to cope with this catastrophic disease of the current school. In another paper, Eva Pršová, PhD., a pedagogue at Matej Bel University in Banská Bystrica, interprets „a book that came at the beginning of German literature for children.“ It is a collection of nonsense, absurd poems by the German doctor and psychiatrist Heinrich Hoffman *Merry stories and funny pictures for good little people (1845)*. The book was translated into Slovak by one of the most important contemporary Slovak poets, translators and dramatists Lubomír Feldek in 2019. In his translation, Eva Pršová writes, the book is an artistic gem. The original text was enriched by Feldek with a kind gesture and thus softened the original mentoring speech of the author. *IBBY Message to International Children's Book Day 2022* was written by Canadian writer Richard Van Camp. He called it *Stories are wings that help you rise every day*. „I like to enter the same river again and again just like the frog that cleans the water,“ wrote the writer Július Balco. He became famous for his three-part grotesque-parodic trilogy for children about the beloved Wizard and his granddaughter Zenfira. Professor Zuzana Stanislavová considers his unexpected departure a great loss for the Slovak author's fairy tale scene. The fourth birthday girl is university professor Brigita Šimonová. She confided her life and scientific work to Eva Pršová, her former pupil, today a researcher at the Matej Bel University in Banská Bystrica. In an essay called *Gemer Diamonds*, the editor-in-chief of Bibiana commemorates the upcoming 160th anniversary of the establishment of the First Slovak Grammar School in Revúca, in the socio-cultural centre of this historical region. Another important celebration is dedicated to Professor Ján Kačala, whom the Bibiana revue commemorates with a warm greeting. Bibiana's „Happy Birthday Edition“, illustrated by the famous illustrations of Viera Bombová, is concluded with the report of the staff member of the Centre for Children's Literature, Reading and SK IBBY, Ing. Gabriela Mikulčíková on the exhibition of children and youth books and magazines of fourteen national minorities living in the Slovak Republic.

